

HİTİT İLAHİYAT DERGİSİ

Hitit Theology Journal

e-ISSN: 2757-6949

Cilt | Volume 22 • Sayı | Number 2

Aralık | December 2023

İmâmiyye Şîası'nda Tasavvuf Karşıtlığının Ortaya Çıkışı: Bir Mecmuanın Vikâyesindeki Şîi Ulemanın Tasavvuf Reddiyeleri Listesi ve Hâdîkatü's-Şî'a'nın Nispetine Dair İddialar

The Emergence of anti-Sufism in Twelver Shī'ism: The List of Shī'ī Scholars' Refutations of Sufism in the Flyleaf of a Manuscript and Claims about the Attribution of Hādīqat al-Shī'a

Halil İŞILAK

Arş. Gör. Dr. | Dr.

Pamukkale Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Kalam ve İslam Mezhepleri Tarihi

Denizli, Türkiye

Pamukkale University, Department of Basic Islamic Sciences, Kalam and History of Islamic Sects

Denizli, Türkiye

halilisilak@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9269-3753>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 06.07.2023

Kabul Tarihi | Accepted: 28.11.2023

Yayın Tarihi | Published: 30.12.2023

Atıf | Cite As

İşlak, Halil. "İmâmiyye Şîası'nda Tasavvuf Karşıtlığının Ortaya Çıkışı: Bir Mecmuanın Vikâyesindeki Şîi Ulemanın Tasavvuf Reddiyeleri Listesi ve Hâdîkatü's-Şî'a'nın Nispetine Dair İddialar". *Hitit İlahiyat Dergisi* 22/2 (2023), 675-701. <https://doi.org/10.14395/hid.1323567>

Değerlendirme: Bu makalenin ön incelemesi iki iç hakem (editörler - yayın kurulu üyeleri) içerik incelemesi ise iki dış hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi.

Benzerlik taraması yapılarak (Turnitin) intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Etik Bildirim:

ilafdergi@hitit.edu.tr | <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hid/policy>

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Review: Single anonymized - Two Internal (Editorial board members) and Double anonymized - Two External Double-blind Peer Review

It was confirmed that it did not contain plagiarism by similarity scanning (Turnitin).

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while conducting and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Complaints:

ilafdergi@hitit.edu.tr | <https://dergipark.org.tr/en/pub/hid/policy>

Conflicts of Interest: The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

Copyright & License: Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

The Emergence of anti-Sufism in Twelver Shī'ism: The List of Shī'ī Scholars' Refutations of Sufism in the Flyleaf of a Manuscript and Claims about the Attribution of *Ḥadīqat al-Shī'a*

Abstract

In this study, the notes written by a Shī'ī scholar who is an opponent of Sufism in the flyleaf (wikāyya) of the collection numbered 521 in the Majlis-i Shūrā-yi Islāmī Library will be edited and the intellectual ground on which these notes are based will be analyzed. The notes in the flyleaf consist of two parts. The first part contains a short excerpt from the treatise *Kifāyat al-Āqilīn*, which we estimate to have been written in the second half of the 11th/17th century, on the list of works written by Shī'ī scholars against sufi thought. The second part provides important information about the attribution of *Ḥadīqat al-Shī'a*, which is one of the first and most famous Sufi refutations written in the Shī'īte tradition and whose authorship has been the subject of intense debate until today.

There is no information in the text about when and by whom the notes in the flyleaf were written. *Kifāyat al-Āqilīn* has not survived and there is no information about it in the sources. However, textual evidence suggests that this work was written by an unknown Shī'ī scholar, an opponent of Sufism, towards the end of the 11th/17th century.

In the 11th/17th century, Shī'ī scholars opposed to Sufism compiled lists of refutations of Sufism in their works to justify the Shī'ī scholars' absolute opposition to the idea of Sufism in the historical process. Also included in this list of refutations are texts written by pre-Safavid Shī'ī scholars in fields such as aqāid, ḥadīth, and biography, which contain only a few sentences that can be associated with Sufis. By means of these lists, it has been tried to prove that the Shī'īte scholars were, without exception, opponents of Sufism in the historical process. It seems that the treatise *Kifāyat al-Āqilīn* was also written for such a purpose. This treatise contains dozens of refutations of Sufism, some of whose fate is unknown to us.

The second part of the notes in the flyleaf contains very important information about the *Ḥadīqat al-Shī'a* attributed to Muqaddas al-Ardabīlī (d. 993/1585), a famous Shī'ī scholar of the 10th/16th century, whose attribution remains unresolved to this day. The author claims that Muḥammad Ṭāhir Qummī (d. 1098/1687) stated in his *Tuḥfet al-Aḥyār* that the *Ḥadīqat al-Shī'a* belonged to al-Ardabīlī. He also claimed that in his own time, a person named Aḥmad Beg Yūzbāshī (11th/17th century) had a copy of *Ḥadīqat al-Shī'a* that had been copied during the time of al-Ardabīlī. In addition, the author argues that *Kāshif al-Ḥaqq* is a distorted version of *Ḥadīqat al-Shī'a*, saying, "In a bookshop in the city of Hyderabad in India, a book was seen which was written by selecting parts of *Ḥadīqat al-Shī'a* and which in many places was thought to have been written in the time of its author."

Historically, there have been heated debates about the relationship between *Ḥadīqat al-Shī'a* and *Kāshif al-Ḥaqq*. According to the general opinion, *Ḥadīqat al-Shī'a* came into being when an unknown Shī'ī scholar who produced texts against Sufis removed positive statements about Sufis from *Kāshif al-Ḥaqq*, added a treatise of refutation against Sufi thought, and named the new book *Ḥadīqat al-Shī'a* attributing the new book to al-Ardabīlī because of its importance in the Shī'īte tradition. Except for a few minor details, the author of *Ḥadīqat al-Shī'a* left almost no trace of his falsification. However, the fact that al-Ardabīlī did not refer to *Ḥadīqat al-Shī'a* in any of his works and, more importantly, that no Shī'ī scholar, especially the biographical and bibliographical resources, mentioned such a work of his until 1060/1650 are important factors that make the attribution of this work to al-Ardabīlī doubtful. In addition, one of the most important indications that the work does not belong to al-Ardabīlī is the mention of the death of Mīrzā Makhdūm al-Shīrāzī. Reliable sources indicate that Mīrzā Mahdūm died in 995/1587 and al-Ardabīlī in 993/1585. Therefore, it is not possible for al-Ardabīlī to have been aware of Mīrzā Makhdūm's death. This is one of the most important indications that the work does not belong to al-Ardabīlī.

Keywords: History of Islamic Sects, Mysticism, Twelver Shī'ism, *Kifāyat al-Āqilīn*, *Ḥadīqat al-Shī'a*, *Kāshif al-Ḥaqq*.

İmâmiyye Şîası'nda Tasavvuf Karşılığının Ortaya Çıkışı: Bir Mecmuanın Vikâyesindeki Şîi Ulemanın Tasavvuf Reddiyeleri Listesi ve Ḥadīkatü's-Şî'a'nın Nispetine Dair İddialar

Öz

Bu çalışmada Meclis-i Şūrâ-yi Islâmî Kütüphanesi'nde bulunan 521 numaralı mecmuanın vikâyesindeki tasavvuf muhalif bir Şîi âlimin kaleme aldığı notlar neşredilecek ve bu notların yaslandığı fikrî zemin tahlil edilmeye çalışılacaktır. Vikâyedeki notlar iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda 11./17. asrın ikinci yarısında yazıldığını tahmin ettiğimiz *Kifâyetü'l-Āqilīn fî Ma'rifeti'l-Mübtede'în* isimli risaleden Şîi âlimlerin tasavvuf düşüncesi aleyhine kaleme aldıkları tasavvuf reddiyelerinin listesine dair kısa bir nakil, ikinci kısımda ise Şîi gelenekte

yazılmış ilk ve en meşhur tasavvuf reddiyelerinden birisi olan ve günümüze kadar yazarının kim olduğuna dair yoğun tartışmaların yaşandığı *Hadîkatü's-Şî'a* isimli eserin nispetine dair oldukça önemli bilgiler yer almaktadır.

Vikâyedeki notların ne zaman ve kim tarafından yazıldığına dair metin içinde herhangi bir veri bulunmamaktadır. *Kifâyetü'l-Âkilîn* günümüze ulaşmamıştır ve kaynaklarda hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat metin içi veriler bu eserin tasavvuf muhalifi meçhul bir Şîi âlim tarafından 11./17. asrın sonlarına doğru yazıldığına işaret etmektedir.

11./17. asırda İran merkezli olarak tasavvuf muhalifi Şîi âlimler, Şîi ulemanın tarihî süreçte mutlak olarak tasavvuf düşüncesine karşı olduğunu temellendirme adına eserlerinde tasavvuf reddiyeleri listeleri oluşturmuşlardır. Ayrıca Safevîler öncesi Şîi ulemanın akaid, hadis ve rical gibi alanlarda kaleme aldıkları ve sûfîlerle ilişkilendirilebilecek sadece birkaç cümlenin bulunduğu metinler de bu reddiyeler listesine dâhil etmişlerdir. Bu listeler sayesinde Şîi ulemanın tarihî süreçte istisnasız bir şekilde tasavvuf muhalifi olduğuna dair bir anlatı inşa etmeye çalışmışlardır. *Kifâyetü'l-Âkilîn* isimli risalenin de böyle bir amaç için kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Bu risalede bir kısmının akıbeti hakkında bilgimizin bulunmadığı onlarca tasavvuf reddiyesine yer verilmiştir.

Vikâyedeki notların ikinci kısmında 10./16. asrın meşhur Şîi âlimlerinden Mukaddes Erdebîlî'ye (öl. 993/1585) nispet edilen ve günümüze kadar nispet sorunu çözülemediği *Hadîkatü's-Şî'a*'yla ilgili oldukça önemli bilgiler yer almaktadır. Yazarın iddiasına göre Muhammed Tâhir Kummî (öl. 1098/1687) *Tühfetü'l-Ahyâr* isimli eserinde *Hadîkatü's-Şî'a*'nın Erdebîlî'ye ait olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca yazar kendi döneminde Ahmed Beg Yüzbâşî (11./17. asır) isimli bir kişide *Hadîkatü's-Şî'a*'nın Erdebîlî zamanında istinsah edilmiş bir nüshasının bulunduğunu iddia etmiştir. Bunun yanında *Hadîkatü's-Şî'a* ile *Kâşifü'l-Hak* isimli eser arasındaki ilişkiye dair önemli bir iddiada bulunmuş ve "Hindistan'ın Haydarâbâd şehrinde bir sahaf dükkânında *Hadîkatü's-Şî'a*'nın bazı kısımlarından seçilerek yazılan ve pek çok yerde yazarının zamanında yazıldığı zannedilen bir kitap görüldü" sözleriyle *Kâşifü'l-Hak*'ın *Hadîkatü's-Şî'a*'nın tahrif olmuş şekli olduğunu ileri sürmüştür.

Tarihi süreçte *Hadîkatü's-Şî'a* ile *Kâşifü'l-Hak* ilişkisine dair oldukça hararetli tartışmalar söz konusu olmuştur. Genel kanaate göre *Hadîkatü's-Şî'a*, sûfîler aleyhine metinler üreten meçhul bir Şîi âlimin *Kâşifü'l-Hak*'tan sûfîlere dair müsbet ifadeleri çıkarması, metne tasavvuf düşüncesi aleyhine bir reddiye risalesi eklemesi ve yeni kitabı Şîi gelenekteki öneminden dolayı Erdebîlî'ye nispetle *Hadîkatü's-Şî'a* olarak isimlendirmesiyle meydana gelmiştir. *Hadîkatü's-Şî'a* yazarı, birkaç küçük ayrıntıyı hariç tutarsak yaptığı tahrifata dair neredeyse geriye hiç iz bırakmamıştır. Fakat Erdebîlî'nin hiçbir eserinde *Hadîkatü's-Şî'a*'ya atıf yapmaması ve daha da önemlisi 1060/1650 yılına kadar başta rical ve fihrist eserleri olmak üzere hiçbir Şîi âlimin onun böyle bir eserinden bahsetmemesi bu eserin Erdebîlî'ye nispetini şüpheli hale getiren önemli unsurlardır. Bunun yanında eserin Erdebîlî'ye ait olmadığını gösteren en önemli verilerden birisi de Mirzâ Mahdûm eş-Şîrâzî'nin vefatından bahsedilmesidir. İlk el kaynakların önemli bir kısmında Mirzâ Mahdûm'un vefat tarihi olarak 995/1587 yılı verilmektedir. Erdebîlî ise 993/1585 yılında vefat etmiştir. Dolayısıyla Erdebîlî'nin Mirzâ Mahdûm'un vefatından haberdar olması mümkün değildir. Bu da eserin Erdebîlî'ye ait olmadığına dair en önemli verilerden birisidir.

Anahtar Kelimeler: İslam Mezhepleri Tarihi, Tasavvuf, İmâmiyye Şîası, *Kifâyetü'l-Âkilîn*, *Hadîkatü's-Şî'a*, *Kâşifü'l-Hak*.

Giriş

11./17. asırda hem Osmanlı hem de Safevî coğrafyasında belirgin bir tasavvuf karşıtlığı teşekkül etmiştir. Her iki coğrafyada aynı döneme tekabül etmekle birlikte söz konusu karşıtlığın dinamikleri ve karakteristik özellikleri oldukça farklıdır. Safevîler döneminde Sünnî tasavvuf mirasının takıyye akidesi üzerinden Şîiliğe taşınması ve bu mirasın Şîi akideyle telifi sonucu özellikle de 11./17. asırda geniş bir toplumsal nüfuza ve fikrî zemine yaslanan Şîi tasavvuf anlayışı neşet etmiştir. Bunun mukabili olarak söz konusu anlayışı Şîi akide açısından tahrif olarak gören geniş bir ulema zümresi, Şîi tasavvuf anlayışı ve temsilcileri aleyhine fiilî ve fikrî bir mücadeleye girişmişlerdir. Söz konusu kutuplaşma Şîilik açısından yeni bir gelişme olmakla birlikte her iki zümre kendi fikrî duruşlarını tahkim edebilmek için geriye dönük tarih inşasına girişmişlerdir. Şîi sûfîler, tasavvuf düşüncesini Şîiliğin aslî unsuru olarak görmüşler ve imamlardan itibaren kesintisiz bir Şîi sûfîler silsilesi oluşturmaya çalışmışlardır. Tasavvuf muhalifi Şîi âlimler ise imamların ve Şîi ulemanın tarih boyunca mutlak olarak tasavvuf karşıtı olduğunu iddia etmişler ve bunu temellendirme adına Şîi âlimlerin yazdıkları *tasavvuf reddiyeleri listeleri* oluşturmuşlardır. Şîi gelenekte daha öncesinde buna yönelik bir tecrübe ve edebiyat oluşmadığı için söz konusu reddiye listeleri tedricî olarak şekillenmiş ve süreç

içerisinde sürekli genişlemiştir. Bu listeler oluşturulurken pek çok manipülasyona başvurulmuş ve özellikle de Safevîler öncesi Şîi ulemanın akaid, hadis ve rical gibi alanlarda kaleme aldıkları ve sûfilerle ilişkilendirilebilecek sadece birkaç cümlelerin bulunduğu metinler de bu reddiye listelerine eklenmiştir. Ayrıca nispeti sorunlu, apokrif, yazarı meçhul pek çok metin bu listeye dâhil edilmiş ve listenin genişliği yoluyla Şîi ulemanın tarih boyunca istisnasız bir şekilde tasavvuf muhalifi olduğuna dair bir anlatı inşa edilmeye çalışılmıştır.¹

Şeyh Ali el-Âmilî (öl. 1103/1692), *Sihâmü'l-mârika* (telif tarihi: 1073/1663) isimli tasavvuf reddiyesinin sonuna *Mülhikâtü's-Sihâmi'l-mârika* ismiyle bir ek yerleştirmiş ve bu kısımda Şîi ulemanın yazdığı tasavvuf reddiyeleri hakkında bilgi vermiştir. Takriben on adet reddiye sıralamış, bunlar dışında başka reddiyelerin de bulunduğunu fakat imkânların kısıtlılığından dolayı sadece söz konusu metinlere ulaşabildiğini ifade etmiştir.² 'Asâm müstear ismiyle dönemin tasavvuf muhaliflerinden birisinin yazdığı *Hidâyetü'l-'avâm* (telif tarihi: 1076-1078/1664-1666 arası) isimli tasavvuf reddiyesinde, Şeyh Ali'nin listesi daha da genişletilmiş, bu listeye çoğu günümüze ulaşmamış ve akıbeti konusunda o dönemin âlimlerinin bile bilgilerinin bulunmadığı onlarca eser ilave edilmiştir.³ Bunlar dışında Meclis-i Şûrâ-yi İslamî Kütüphanesi'nde bulunan 521 numaralı mecmuanın vikâyesinde *Kifâyetü'l-'Âkılîn fi Ma'rifeti'l-Mübtede'in* isimli risaleden yapılan nakilden tasavvuf reddiyeleri listesinin yer aldığı başka bir metnin daha bulunduğunu tespit ettik. Vikâyede ayrıca söz konusu naklin devamında günümüze kadar nispeti üzerine yoğun tartışmaların yaşandığı *Hadîkatü's-Şî'a* isimli eserin nispetine dair şimdiye kadar pek bilinmeyen ve oldukça önemli bilgilere yer verilmiştir. Bu çalışmada öncelikle söz konusu mecmuanın vikâyesinde yer alan notlar neşir⁴ ve tercüme edilecek, sonrasında bu metnin reddiye listeleri edebiyatındaki konumuna, ne tür bir insanın ürünü olduğuna dair değerlendirmelerde bulunulacak ve devamında metnin sonundaki ifadelerden dolayı *Hadîkatü's-Şî'a*'nın nispetiyle ilgili tartışmalara değinilecektir.

1. Meclis-i Şûrâ-yi İslamî Kütüphanesi'nde Bulunan 521 Numaralı Mecmuanın Vikâyesindeki Notlar

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَ بِهِ نَسْتَعِينُ

صاحب رسالۃ کفایۃ العاقلین فی معرفۃ المبتدعین میگوید:

«بدان ای عزیز که پیش از این بزرگان علمای شیعه از متقدمین و متأخرین کتاب در این باب بسیار نوشته‌اند. از جمله کتاب‌های که در آن بیان حال کل این طائفة ضالّه یا بعضی از ایشان کرده‌اند، کتاب *ادیان و ملل* است که امامزاده واجب التعظیم عبید الله بن موسی بن احمد بن محمد بن الامام محمد التقی علیه الصلوٰة و السلام تألیف نموده. و در آن کتاب بسیار کسی را از اصحاب ائمه معصومین علیهم السلام نام برده که در بعضی از کتاب‌های خود مذمت کل این طائفة کرده‌اند.»

و بعد از چند کلمه می‌گوید که:

«دیگر کتاب *الزرد علی اصحاب الحلاج* است که شیخ مفید علیه الرحمه تألیف نموده و آن کتابی است مشتمل بر احادیث کثیره همه در ردّ طائفة مبتدعه. دیگر کتاب *الاقتصاد و کتاب الغیبه و*

¹ Detaylı bilgi için bk. Halil İşılak, *Safevîler Dönemi İmâmîyye Şiası'nda Tasavvuf Düşüncesi Üzerine Tartışmalar* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 33-64.

² Ali b. Muhammed b. Hasan b. Zeynüddin eş-Şehid el-Âmilî, *Mülhikâtü's-Sihâmi'l-mârika* (Tahran: Kitabhâne-i Meclis-i Şûrâ-yi İslamî, 521/2), 29b-39a (61-80).

³ Muhammed b. Nizâm 'Asâm [?], *Hidâyetü'l-'Avâm ve Fazîhatü'l-Li'âm (Naşîhatü'l-Kirâm ve Fazîhatü'l-Li'âm)* (Tahran: Kitabhâne-i Meclis-i Şûrâ-yi İslamî, 10369), 114b-146a.

⁴ Bu çalışmanın taslak halini inceleyen Prof. Dr. Doğan Kaplan'ın dikkat çekmesiyle söz konusu metnin Resûl Ca'feriyân tarafından kısa bir değerlendirmeyle neşredildiğini öğrendik. Bu neşirde değerlendirme kısmının oldukça kısa tutulduğu ve metnin oturduğu fikri zemine değinilmediği görülmüştür. bk. Resûl Ca'feriyân, "Nüşha Hıvânî (16)", *Âyine-i Pejûheş* 30/3 (1398), 23-25.

کتاب رجال شیخ ابو جعفر طوسی است و کتاب قرب الاسناد علی بن بابویه قمی و کتاب اعتقادات و کتاب مرشد پسرش ابو جعفر قمی و کتاب بیان الادیان که قبل از این مذکور شد و کتاب ابجاز المطالب و کتاب هادی الی النجاة ابن حمزة و کتاب نهج الحق و کشف الصدق علامة و کتاب احتجاج شیخ طبرسی و کتاب اعتقاد دوریستی و کتاب الفصول التامة و کتاب اسرار الامامة و کتاب مطاعن المجرمية که شیخ علی بن عبد العال نوشته و کتاب عمدة المقال که فرزندش شیخ حسن تالیف نموده و کتاب حدیقة الشیعة که ملا احمد اردبیلی نوشته.

و در این زمان نیز بسیار کسی از فضلاء شیعه کتابها و رسالهها مشتمل بر مذمت این فرقه نوشتهاند، مانند؛ کتاب بضاعة النجاة و کتاب توضیح المشربین و کتاب فضایح المبتدعه و کتاب نصیحة الکرام و کتاب تسلیة الشیعة و کتاب عین الحیاة که ملا محمد باقر پسر ملا محمد تقی نوشته و کتاب درر الاسرار و کتاب درة فاخره و کتاب مسلک المرشدين و کتاب مقصد المهتدين و کتاب نحریرة المؤمنین و کتاب شهاب المؤمنین و رساله ارغام و رساله نزول الصواعق و رساله سیوف حادّه و رساله ثغوب الشهاب و رساله اعلام المحبّین و کتاب سهام مارقة که شیخ علی نبیره شیخ شهید نوشته و کتاب تحفة الاخیار که بعد از اینها همه ملا محمد طاهر شیخ الاسلام قم نوشته و از برای شاه عباس ثانی انار الله برهانه فرستاده تا حقیقت حال صوفیة بر او ظاهر کرد.»

و تمّ ما نُقل من الرسالة الموسومة بكفاية العاقلین. رحمة الله علی مؤلفها و علی جمیع المؤمنین.

پس بدان ای عزیز که ملا محمد طاهر در پشت کتاب تحفة الاخیار فهرستی قلمی گردانیده که مشتمل است بر چندین مطلب؛ از آن جمله نوشته است که مطلب بیست و ششم

در ذکر عبارات کتاب حدیقة الشیعة است و این عبارات مشتمل است بر مذمت تصوّف و اهل تصوّف، و این کتاب مشهور است که از تصانیف صاحب کمالات علمی و عملی مولانا احمد اردبیلی است

تمام شد نقل کلام ملا محمد طاهر

و دیگر بدان که از بعضی [از] مردمان معتبر شنید که احمد بیگ یوزباشی کتاب حدیقة الشیعة که در زمان مصنّف نوشته شده، داشته و معلوم نشد که از میان بدر رفته [یا به کتابخانه پادشاه انتقال یافته]. و در این ایام روزی کتابی که در حیدرآباد هند از حدیقة الشیعة ملا احمد انتخاب کرده بودند در یکی از دکانهای کتابفروشان به نظر رسید، و در بسیار جایی این کتاب گمان دارد که در زمان مصنّف نوشته شده. کسانی که از برای دنیا و آش و پلاو از پی مبتدعه افتادهاند چیزها میگویند گوش به سخن ایشان نمیتوان کرد، حتی از همه راهی که باز میمانند میگویند: «شیخ صفی صوفی است»، و ندانستهاند که حضرت شیخ صفی را به این طایفه و ایشان را به حضرت شیخ صفی قدس الله سره نسبتی نیست. و السلام علی من اتبع الهدی.

2. Tercüme

Rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla. Sadece O'ndan yardım dileriz.

Kifâyetü'l-Âkilîn fî Ma'rifeti'l-Mübtede'în risalesi yazarı der ki:

Ey azîz! Bil ki, bundan önce mütekaddimîn ve müteahhiirinden Şiâ'nın büyük âlimleri bu konuda çok sayıda kitap yazmışlardır. Bu dalâlet taifesinin tamamının veya bir kısmının durumunu açıkladıkları kitaplardan birisi, kendisine itaatın vacip olduğu İmamzâde Ubeydullah b. Mûsâ b. Ahmed b. Muhammed b. el-İmâm Muhammed et-Takî'nin yazdığı *Edyân* ve *Milel* kitabıdır. O, bu kitapta masum imamların (a.s.) ashabından olup da bazı kitaplarında bu taifenin tamamını kınayan pek çok kişiden bahsetmiştir.

Birkaç sözden sonra şöyle devam etmektedir:

Diğer bir kitap da tamamı bu bidat ehli taifenin reddi hususunda çok sayıda hadisin yer aldığı Şeyh Müfid'in *er-Red 'alâ Ashâbi'l-Hallâc'*ıdır. Diğer kitaplar ise Şeyh Ebû Ca'fer et-Tûsî'nin *el-İktisâd*, *el-Gaybe* ve *Ricâl'i*, Ali b. Bâbeveyh Kummî'nin *Ḳurbü'l-İsnâd'*, onun oğlu Ebû Ca'fer Kummî'nin *İ'tikâdât* ve *Mürşid'i*, daha önce zikredilen *Beyânu'l-Edyân*, İbn Hamza'nın *İcâzi'l-meṭâlib* ve *Hâdî ile'n-necât'*, Allâme [Hillî]'nin *Nehcü'l-haḳ* ve *keşfü's-şıdk'*, Şeyh Tabersî'nin *İhticâc'*, Dûristî'nin *İ'tikâd'*, *Fuṣûlî't-tâmme* ve *Esrârü'l-imâme* kitapları, Şeyh Ali b. Abdülâl'in yazdığı

Metâ'inü'l-mücrimiyye, onun oğlu Şeyh Hasan'ın kaleme aldığı *'Umdetü'l-makâl* ve Mollâ Ahmed Erdebîlî'nin yazdığı *Hadîkatü's-Şî'a*'dır.

Bu zamanda da Şîa'nın faziletliyelerinden pek çok kişi bu fırkaya yönelik eleştiriler ihtiva eden kitap ve risaleler yazmışlardır. *Bizâ'atü'n-necât*, *Tavzîhü'l-meşrabîn*, *Fezâ'ihu'l-mübtedî'a*, *Naşihatü'l-kirâm*, *Tesliyetü's-Şî'a*, Mollâ Muhammed Takî'nin oğlu Muhammed Bâkîr'in yazdığı *Aynü'l-hayât*, *Dürerü'l-esrâr*, *Dürre-yi Fâhîra*, *Meslekü'l-mürşidîn*, *Maqsadü'l-mühtedîn*, *Zehîratü'l-mü'minîn* ve *Şihâbü'l-mü'minîn* kitapları, *Ergâm*, *Nüzûlü's-sevâ'ik*, *Süyûf-u Hâdde*, *Şükûbü's-şihâb* ve *A'lâmü'l-muhibbîn* risaleleri, Şeyh Şehîd [Sânî]'nin torunu Şeyh Ali'nin yazdığı *Sihâmü'l-mârika* kitabı, bu eserlerin hepsinden sonra Kum şeyhülislâmı Mollâ Muhammed Tâhir'nin yazdığı ve sûfilere hallerinin hakikatini göstermek için Şah II. Abbas'a (Allah onun delilini nurlandırsın) gönderdiği *Tühfetü'l-ahyâr* bunlara örnektir.

Kifâyetü'l-Âkilîn olarak isimlendirilen risaleden yapılan nakil burada sona erdi. Allah'ın rahmeti bu risalenin yazarının ve sair müminlerin üzerine olsun.

İmdi, Ey aziz! Bil ki, Mollâ Muhammed Tâhir *Tühfetü'l-Ahyâr* kitabının kapağında eserin birkaç *matlabdan* (başlık) oluştuğuna dair bir fihriste yer vermiştir. Bunlardan yirmi altıncı *matlabda* [şöyle demiştir]:

Hadîkatü's-Şî'a kitabından bazı ibareler hakkındadır, ki bu ibareler tasavvuf ve sûfilere yönelik eleştirileri kapsamaktadır. Bu kitap [*Hadîkatü's-Şî'a*] ilmi ve ameliyle kemâlât sahibi Mevlânâ Ahmed [Erdebîlî]'nin meşhur eserlerinden birisidir.⁵

Mollâ Muhammed Tâhir'in sözlerinden yapılan nakil burada tamamlandı.

Ayrıca şunu bil ki, halktan sözüne güvenilir bir kişi, Ahmed Beg Yûzbâşi'nda *Hadîkatü's-Şî'a*'nın yazarı zamanında yazılmış [bir nüshasının] bulunduğunu iştmiştir. Bu nüshanın hala mevcut olup olmadığı veya [padişahın kütüphanesine intikal edip etmediği]⁶ bilinmemektedir. Bu zamanlarda bir gün Hindistan'ın Haydarâbâd şehrinde bir sahaf dükkânında *Hadîkatü's-Şî'a*'nın bazı kısımlarından seçilerek yazılan ve pek çok yerde yazarının zamanında yazıldığı zannedilen bir kitap görüldü. Dünya, aş, pilav ve helva için bidat ehlinin yolunu takip eden bazı kimseler aslı olmayan şeyler söylemekte ve hatta hak yoldan sapanlar "Şeyh Safî, sûfidir" demektedirler. Bilmezler ki, Şeyh Safî'nin bu taifeyle, onların da Şeyh Safî'yle bir münasebeti yoktur. Hidayet yoluna tabi olanlara selam olsun.

3. Vikâyedeki Notların Yazarları ve Yazılış Tarihine Dair Tahminler

Söz konusu notlar, tamamı tasavvuf düşüncesi eleştirisi için kaleme alınmış dört risaleyi ihtiva eden⁷ bir mecmuanın vikâyesinde yer almaktadır. Mecmuada yer alan risalelerin hiç birisinde istinsah tarihi bulunmamaktadır. Risaleler aynı kişi tarafından nesih hatla, vikâyedeki notlar ise nesih-ta'lik karışımı bir hatla yazılmıştır. Anlaşıldığı kadarıyla bu notlar, tamamı tasavvuf ve

⁵ bk. Molla Muhammed Tâhir Kummî, *Tühfetü'l-Ahyâr* (Tahran: Kitabhâne-i Meclis-i Şûrâ-yi İslamî, 18516), 3a-3b.

⁶ Bu ifadeler *sah kaydı* olarak derkenarda yer almaktadır.

⁷ Mecmuada sırasıyla şu risaleler yer almaktadır:

1. Şeyh Ali el-Âmilî (öl. 1103/1692) *Sihâmi'l-mârika* (5-60),

2. Şeyh Ali el-Âmilî *Mülhikâtü's-Sihâmi'l-mârika* (61-80),

Muhammed Bâkîr Meclisî (öl. 1110/1698-99 [?]) *Şirâtü'n-Necât* (83-112),

Muhammed Bâkîr Meclisî'nin *Aynü'l-hayât* isimli eserinden sadece sûfilere yönelik eleştirileri kapsayan uzun bir nakil (113-125).

Mecmuada her sayfa numaralandırılmıştır. Bundan dolayı çalışmamızda risaleler, sayfa numaralarıyla verilmiştir.

sûfilere yönelik eleştirileri ihtiva eden risaleleri desteklemek amacıyla başka birisi tarafından eklemiştir.

Vikâyedeki notların ne zaman ve kim tarafından yazıldığına dair metin içinde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.⁸ Bu notları tarihlendirme noktasında iki farklı unsur söz konusudur. İlki, tasavvuf reddiyeleri listesinin nakledildiği *Kifâyetü'l-Âkilîn* risalesinin, ikincisi ise *Hadîkatü's-Şî'a*'nın nispetiyle ilgili tartışmalara dair notların yazılış tarihleridir. *Kifâyetü'l-Âkilîn* günümüze ulaşmamıştır ve kaynaklarda hakkında herhangi bir bilgi de bulunmamaktadır. Bu eserde yer verilen reddiyelerin tamamından sonra yazıldığı belirtilen *Tühfetü'l-Ahyâr*'ın 1075/1665 yılının sonlarına doğru yazıldığı⁹ hesaba katarsak *Kifâyetü'l-Âkilîn*'in bu tarihten sonra kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Öte yandan listede *Tühfetü'l-Ahyâr*'dan sonra yazılan herhangi bir reddiyeye yer verilmemesi *Kifâyetü'l-Âkilîn*'in de bu tarihe yakın bir zamanda kaleme alındığına işaret etmektedir.

Kifâyetü'l-Âkilîn ile *Hidâyetü'l-avâm* isimli tasavvuf reddiyesinin içerik itibarıyla benzerliği bu iki metnin birbiriyle ilişkili olabileceğini akla getirmektedir. *Hidâyetü'l-avâm*, 'Asâm ismiyle meşhur Muhammed b. Nizâm müstear isimli meçhul bir Şîi âlimin Muhammed Tâhir Kummî'nin (öl. 1098/1687) *Tühfetü'l-Ahyâr* isimli tasavvuf reddiyesini bütün olarak kopyalaması ve bu esere hatime kısmı eklemesinden ibarettir. Yazar, söz konusu hatime kısmında Şîi ulemanın kaleme aldığı tasavvuf reddiyeleri hakkında detaylı bilgiler vermiştir. Aşağıdaki tabloda da görüleceği gibi bu eserde yer verilen reddiyeler ile *Kifâyetü'l-Âkilîn*'de listelenen metinler önemli oranda benzerlik göstermektedir. Üstelik bu listelerdeki müteahhirin dönemde yazıldığı belirtilen reddiyelerin çoğunluğu, sadece bu iki eserde bulunmaktadır. Nitekim aynı dönemde bu iki metin dışında başka tasavvuf reddiyeleri de kaleme alınmış ve hiç birisinde *Dürerü'l-esrâr*, *Dürre-yi Fâhîra*, *Meslekü'l-mürşidîn*, *Mağsadü'l-mühtedîn*, *Zehîratü'l-mü'minîn* ve *Şihâbü'l-mü'minîn*, *Ergâm*, *Nüzûlü's-sevâ'ik*, *Süyûf-u Hâdde*, *Sûkûbü's-şihâb* ve *A'lâmü'l-muhibbîn* isimli reddiyelere atıf yapılmamıştır. Bu eserlerin sadece bu iki yazarın ilgi alanına girdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca her iki metinde de Kummî'nin *Tühfetü'l-Ahyâr*'ıyla ilgili benzer bilgilere yer verilmiştir.¹⁰ Söz konusu benzerlikler her iki metnin aynı kişi tarafından yazıldığı ihtimalini gündeme getirmektedir.

Hidâyetü'l-avâm'ın kim tarafından yazıldığı bilinmemekle birlikte Ata Anzali bu metindeki içerikle 11./17. asrın meşhur tasavvuf muhaliflerinden ve sûfiler aleyhine müstear isimle reddiyeler kaleme almasıyla meşhur olan Seyyid Muhammed Mîrlühî Sebzuvâri'nin (öl. 1085/1674 [?]) eserleri arasındaki benzerliklere dikkat çekmiş ve *Hidâyetü'l-avâm*'ı da bu âlimin yazmış olabileceğini belirtmiştir.¹¹ İleride görüleceği gibi Mîrlühî, *Hadîkatü's-Şî'a*'nın nispetine dair tartışmalarda da en fazla ismi geçen âlimlerden birisidir. Doğrudan bir delil bulunmamakla birlikte *Kifâyetü'l-Âkilîn*'i bu âlimin kaleme almış olması ihtimal dâhilindedir. Öte yandan aşağıdaki tabloda görüleceği gibi *Hidâyetü'l-avâm*'daki listenin daha kapsamlı olması, *Kifâyetü'l-Âkilîn*'nin bu eserden daha önce yazılmış olabileceğine işaret etmektedir.

⁸ Tahrânî (öl. 1970), *Kifâyetü'l-Âkilîn*'de listelenen tasavvuf reddiyelerinden *Bizâ'atü'n-necât*, *Zehîratü'l-mü'minîn* ve *Meslekü'l-mürşidîn* risalelerini Şeyh Ali'nin *Sihâmi'l-mârika*'da zikrettiğini belirtmiştir. Muhammed Muhsin Aga Büzürg-i Tahrânî, *Zerî'a ilâ teşânîfi's-Şî'a* (Beyrut: Dârü'l-Edva, 1983), 3/128, 10/22, 21/24. Fakat onun bahsettiği eserler *Sihâmi'l-mârika*'da değil, *Kifâyetü'l-Âkilîn*'de yer almaktadır. Dolayısıyla bu eserin Şeyh Ali'ye ait olması mümkün değildir.

⁹ bk. Muhammed b. Nizâm 'Asâm [?], *Hidâyetü'l-avâm* ve *Fazîhatü'l-Li'âm* (*Naşîhatü'l-Kirâm* ve *Fazîhatü'l-Li'âm*) (Tahrân: Tahrân Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, 10113), 1b.

¹⁰ 'Asâm [?], *Hidâyetü'l-avâm* (10113), 1b.

¹¹ Ata Anzali, *Mysticism in Iran* (Columbia: the University of South Carolina Press, 2017), 52-58.

Vikâyedeki *Kifâyetü'l-Âkilîn*'den yapılan nakilden sonraki ifadeler başka birisine aittir ve bu risaleden sonra yazılmıştır. *Hadîkatü's-Şî'a*'nın nispetiyle ilgili oldukça önemli bilgilerin yer aldığı bu notlar, muhtemelen 11./17. asrın sonralarına doğru yazılmıştır. Çünkü ileride detaylı bir şekilde ele alınacağı üzere *Hadîkatü's-Şî'a*'nın nispetine dair tartışmalar 1060/1650 yılından itibaren yoğunlaşmıştır. Ayrıca kendisinde *Hadîkatü's-Şî'a*'nın bir nüshasının bulunduğu Ahmed Beg Yûzbâşi isimli bir şahıstan bahsedilmektedir. Bu kişi hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamasıyla birlikte Hüseyinî Alevî (1121?) isimli Şîî bir âlimin Ahmed Beg Yûzbâşi'nin emriyle 1070/1660 yılında Tüsterî'nin, *Meşâ'ibü'n-nevâsib* isimli Arapça eserini Farsçaya tercüme ettiğine dair bilgi bulunmaktadır.¹²

Öte yandan "...Şeyh Safî'nin sûfî olduğunu iddia etmektedirler. Bilmezler ki, Şeyh Safî'nin bu taifeyle, onların da Şeyh Safî'yle bir münasebeti yoktur" ifadeleri de bu notların tarihini yaklaşık olarak belirlemede önemli bir veridir. Safevîler döneminde Şeyh Safiyyüddîn Erdebilî'nin (öl. 735/1334) Şîî ve sûfî kimliğine dair yoğun tartışmalar yürütülmüştür. Tasavvuf muhalifleri, sûfilerin tamamının Ehl-i beyt ve Şîa düşmanı olduklarına dair bir inşa faaliyetine girişmişler, fakat Safevî şahlarının dedesi Şeyh Safî'nin sûfî kimliği bu anlatıyı ihlal eden bir içeriğe sahip olmuştur. Söz konusu ihlali ortadan kaldırmak için Şeyh Safî'nin takkiye gereği sûfî gözükütüğü ve esasta tasavvuf muhalifi bir Şîî olduğunu iddia etmek zorunda kalmışlardır.¹³ Bu noktada Şeyh Safî'nin sûfî olmadığına dair iddialar, Safevîler döneminin bir ihtiyacıdır ve bu devlet yıkıldıktan sonra söz konusu ihtiyaç ortadan kalkmıştır. Nitekim Kaçarlar döneminin meşhur tasavvuf muhaliflerinden Bihbehânî (öl. 1216/1801) Şeyh Safî'yi dalalet ehli sûfiler arasına dâhil etmiş ve bazı eserlerde ona yönelik müspet ifadelerin Safevî şahlarına yardakçılık için zikredildiğini belirtmiştir.¹⁴ Bu veriler de vikâyedeki notların en azından Safevîler'in fiilen son bulunduğu 1135/1722 yılından önce yazıldığına işaret etmektedir.

4. *Kifâyetü'l-Âkilîn*'in Tasavvuf Reddiyeleri Listeleri Arasındaki Konumu

Yukarıdaki tasavvuf reddiyeleri listesini telif tarihi itibarıyla *Mülhîkâtü's-Sihâmi'l-mârîka* (telif tarihi muhtemelen: 1073/1663), *Kifâyetü'l-Âkilîn* (1075/1665 sonrası) ve *Hidâyetü'l-avâm* (1076/1664-1078/1666 arası) şeklinde sıralamak mümkündür. Bu sıralamayı esas aldığımızda tarihî süreçte tasavvuf reddiyeleri listelerindeki genişlemeyi ve dönüşümü tablo halinde şu şekilde göstermek mümkündür:

<i>Mülhîkâtü's-Sihâmi'l-mârîka</i>	<i>Kifâyetü'l-Âkilîn</i>	<i>Hidâyetü'l-avâm</i>
		Hişâm b. Hakem (öl. 79/795), <i>Kitâbü'r-Red 'ale'z-zenâdîka</i>
		Hüseyin b. Saîd b. Hammâd (2/8. asır [?]), <i>Kitâbü'r-Red 'ale'l-Gâliyye</i>
		Muhammed b. Ebî Umeyr (öl. 217/832 [?]),

¹² bk. Mustafa Dirâyetî, *Fihristgân-ı Nüşahâ-yı Haftî-yi İrân (FENHÂ)* (Tahran: Sâzmân-ı İsnâd ve Kitabhâne-i Milli-yi Cumhûri-yi İslâmî-yi İrân, 2012), 29/640-641.

¹³ bk. Işlak, *Safevîler Dönemi İmâmîyye Şîası'nda Tasavvuf Düşüncesi Üzerine Tartışmalar*, 421-430.

¹⁴ Allâme Aga Muhammed Ali Kirmanşâhî Bihbehânî, *Hayratiye der ibtâl-i tarîka-i şufiyye* (Kum: İntişarat-ı Ensariyan, 1991), 1/168-173; Işlak, *Safevîler Dönemi İmâmîyye Şîası'nda Tasavvuf Düşüncesi Üzerine Tartışmalar*, 425.

		<i>Kitâbü'r-Red 'ale Aşhâbı'l-kader ve'l-cebr</i>
		Muhammed b. Hemmâm, <i>Kitâbü'r-Red 'ale'l-mübtede'â</i>
	Ubeydullah b. Mûsâ b. Ahmed b. Muhammed b. el-İmâm Muhammed et-Takî (5/11. Asır [?]), <i>Edyân ve Milel</i>	Ubeydullah b. Mûsâ, <i>Kitâbü Edyân ve Milel</i>
	Ali b. Bâbeveyh Kummî, <i>Ḳurbü'l-isnâd,</i>	
Şeyh Sadûk (öl. 381/991), <i>İ'tikâdât</i>	Şeyh Sadûk, <i>İ'tikâdât ve Mürşid</i>	Şeyh Sadûk, <i>İ'tikâdât</i>
Şeyh Müfid (öl. 413/1022), <i>er-Red 'alâ Aşhâbı'l-Hallâc</i>	Şeyh Müfid, <i>er-Red 'alâ Aşhâbı'l-Hallâc</i>	Şeyh Müfid, <i>er-Red 'alâ Aşhâbı'l-Hallâc</i>
Ebû Ca'fer et-Tûsî (öl. 460/1067) <i>Kitâbü'l-Ġaybe ve el-İkhtisâd,</i>	Ebû Ca'fer et-Tûsî'nin <i>el-İkhtisâd, el-Ġaybe ve Ricâl'i,</i>	Ebû Ca'fer et-Tûsî, <i>el-Ġaybe</i>
Cafer b. Muhammed Ebû Mansûr et-Tabersî (6/12. asır [?]), <i>el-İhticâc</i>	Cafer b. Muhammed Ebû Mansûr et-Tabersî, <i>el-İhticâc</i>	Cafer b. Muhammed Ebû Mansûr et-Tabersî, <i>el-İhticâc</i>
İbn Hamza et-Tûsî, (7/13. asır [?]) <i>Kitâbü'l-Hâdî ile'n-necât min cemî'u'l-mühlikât</i>	İbn Hamza et-Tûsî, <i>Kitâbü İcâzi'l-meṭâlib ve Kitâbü'l-Hâdî ile'n-necât min cemî'u'l-mühlikât</i>	İbn Hamza et-Tûsî, <i>Kitâbü İcâzi'l-meṭâlib ve Kitâbü'l-Hâdî ile'n-necât min cemî'u'l-mühlikât</i>
Cafer b. Muhammed ed-Dürîstî, (5/11. asır [?]) <i>Kitâbü'l-İtikâd</i>	Cafer b. Muhammed ed-Dürîstî, <i>Kitâbü'l-İtikâd</i>	Cafer b. Muhammed ed-Dürîstî, <i>Kitâbü'l-İtikâd</i>
	Seyyid Murtazâ b. Dâî Hasan-ı Râzî (6/12. asır [?]), <i>Fuṣûli't-tâmme</i>	Seyyid Murtazâ b. Dâî Hasan-ı Râzî, <i>Tebşiratü'l-'avâm ve Fuṣûli't-tâmme</i>
	İmâduddîn Hasan b. Ali Tabersî (7/13. asır), <i>Esrârü'l-imâme</i>	İmâduddîn Hasan b. Ali Tabersî, <i>Esrârü'l-imâme</i>
Allâme Hillî(öl. 726/1325), <i>Nehcü'l-ḥaḳ ve el-Keşkül</i>	Allâme Hillî, <i>Nehcü'l-ḥaḳ ve keşfü's-şidḳ</i>	Allâme Hillî <i>Nehcü'l-ḥaḳ ve el-Keşkül</i>
Ebu'l-Meâli (öl. 485/1092'den sonra) <i>Beyânu'l-Edyân</i>		Ebu'l-Meâli, <i>Beyânu'l-Edyân</i>

		<i>Kitâbü Hired rûzâfezû [?]</i>
		<i>Kitâbü Kıretti'l-uyûn</i>
		<i>Kitâbü'l-Vakî'a fî sebbi'l-mübtede`â</i>
Şeyh Ali b. Abdülâl (öl. 940/1534), <i>Meţâ'inü'l-mücrimiyye</i>	Şeyh Ali b. Abdülâl, <i>Meţâ'inü'l-mücrimiyye</i>	Şeyh Ali b. Abdülâl, <i>Meţâ'inü'l-mücrimiyye</i>
Şeyh Hasan (10/16. asır), <i>'Umdetü'l-makâl</i>	Şeyh Hasan, <i>'Umdetü'l-makâl</i>	Şeyh Hasan, <i>'Umdetü'l-makâl</i>
Mollâ Ahmed Erdebîlî (öl. 993/1585), <i>Hadîkatü's-Şî'a</i>	Mollâ Ahmed Erdebîlî, <i>Hadîkatü's-Şî'a</i>	Mollâ Ahmed Erdebîlî, <i>Hadîkatü's-Şî'a</i>
	<i>Bizâ'atü'n-necât</i>	<i>Bizâ'atü'n-necât,</i>
	<i>Tavzîhü'l-meşrabeyn</i>	<i>Tavzîhü'l-meşrabeyn</i>
	<i>Fezâ'ihu'l-mübtedi'a</i>	<i>Fezâ'ihu'l-mübtedi'a,</i>
	<i>Naşihatü'l-kirâm</i>	
	<i>Tesliyetü's-Şî'a</i>	<i>Tesliyetü's-Şî'a</i>
	<i>'Aynü'l-hayât</i>	<i>'Aynü'l-hayât</i>
	<i>Dürerü'l-esrâr</i>	<i>Dürerü'l-esrâr</i>
	<i>Dürre-yi Fâhîra</i>	<i>Dürre-yi Fâhîra</i>
	<i>Meslekü'l-mürşidîn</i>	<i>Meslekü'l-mürşidîn</i>
	<i>Maqsadü'l-mühtedîn</i>	<i>Maqsadü'l-mühtedîn</i>
	<i>Zehîratü'l-mü'minîn</i>	<i>Zehîratü'l-mü'minîn</i>
	<i>Şihâbü'l-mü'minîn</i>	<i>Şihâbü'l-mü'minîn fî recmi's-şeyâti'nî'l-mübtede`în</i>
	<i>Ergâm</i>	<i>Ergâmü'l-mülhidîn</i>
	<i>Nüzülü's-sevâ'ik</i>	<i>Nüzülü's-sevâ'ik fî ihrâkul münâfik</i>
	<i>Süyûf-u Hâdde</i>	<i>Süyûf-u Hâdde</i>
	<i>Şükûbü's-şihâb</i>	<i>Şükûbü's-şihâb fî recmi'l-mürtâb</i>
	<i>A'lâmü'l-muhibbîn</i>	<i>A'lâmü'l-muhibbîn</i>
	Şeyh Ali, <i>Sihâmü'l-mâriqa</i>	Şeyh Ali, <i>Sihâmü'l-mâriqa</i>

	Mollâ Muhammed Tâhir, <i>Tühfetü'l-Ahyâr</i>	Mollâ Muhammed Tâhir, <i>Tühfetü'l-Ahyâr</i>
		<i>İsbâtü'l-ıhucce alâ ehli'l-bida'</i>
		<i>Salvetü's-Şî'a</i>
		<i>Tabşiratü'n-nâzirîn</i>
		<i>Zâdü'l-mürşidîn</i>
		<i>Mi'yârü'l-'akâ'id</i>
		<i>Muhtaşaru't-tavzîh</i>

Öncelikle belirtmek gerekir ki söz konusu listelerde ciddi anlamda çarpıtma söz konusudur. *Hadîkatü's-Şî'a*'dan önceki tasavvuf reddiyeleri şeklinde nitelenen metinlerin önemli bir kısmı imamet konusunda veya Şîi âlimler hakkında yazılmış olup -en azından günümüze ulaşanlardan- hiç birisi doğrudan tasavvuf reddiyesi değildir. İmâmiyye Şîası'nda gerçek tasavvuf reddiyeleri 11./17. asrın ikinci yarısından, yukarıdaki listeler üzerinden düşünülürse *Hadîkatü's-Şî'a*'dan itibaren kaleme alınmaya başlamıştır. Bu metinlerin de önemli bir kısmı günümüze ulaşmamıştır ve sadece *Kifâyetü'l-Âkilîn* ve *Hidâyetü'l-'avâm*'da zikredilmiştir. Bu dönemde çok sayıda tasavvuf reddiyesi kalem alındığı halde, bu metinlerin önemli bir kısmına söz konusu eserlerde atıf yapılmamıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu listelerle amaçlanan, Şîi gelenekte kitlesel bir tasavvuf karşıtlığı olduğuna dair bir anlatı inşa etmektir. Bu eserler hakkında başka çalışmalarda genel hatlarıyla değerlendirilmelerde bulunulduğu için¹⁵ biz bu çalışmada vikâyenin sonundaki ifadelerden dolayı sadece *Hadîkatü's-Şî'a*'nın nispetiyle ilgili tartışmaları ele alacağız.

5. *Hadîkatü's-Şî'a*'nın Nispetine Dair Tartışmalar

Vikâyenin sonundaki cümlelerin tamamı *Hadîkatü's-Şî'a* isimli eserin nispetiyle ilgilidir. Farsça yazılmış bu kitap, 10./16. asrın meşhur Şîi âlimlerinden Mukaddes Erdebîlî olarak da meşhur Ahmed b. Muhammed el-Erdebîlî'ye (öl. 993/1585) nispet edilen ve günümüze kadar nispet sorunu çözülememiş bir metindir. İki cilt olarak yazıldığı iddia edilen eserin ilk cildi günümüze ulaşmamakla birlikte günümüze ulaşan ikinci cildi on iki imamın imametlerinin ispatı ve hayatları hakkındadır. Doğrudan tasavvuf reddiyesi olmamakla birlikte eserin bu şekilde meşhur olmasının temel sebebi metnin çeşitli yerlerinde ve özellikle de Ca'fer es-Sâdık'la (öl. 148/765) ilgili bölümün devamında tasavvuf düşüncesi ve sûfi zümrelere yönelik sert eleştirilere yer verilmesidir. Yazar, tasavvuf anlayışını bütün olarak Sünnî menşeli olarak nitelemiş ve sûfi fırkaları Ehl-i sünnet'in gulâtı olarak tasnif etmiştir. Bazılarının isimlerine başka metinlerde rastlamadığımız yirmi üç sûfi fırka sıralamış, bunlar hakkında kısa ve mutlak bilgiler vermiş ve şeriata muhalif inançlara sahip oldukları iddiasıyla bütün sûfileri tekfir etmiştir.¹⁶

11./17. asırda İran merkezli olarak Şîi düşüncedeki kırılmalar hesaba katılmadığında *Hadîkatü's-Şî'a* yazarının -kendi iddiası üzerinden düşünülürse- Sünniliğe ait bir unsurun eleştirisi için eserinde bu kadar geniş yer ayırması ilk bakışta anlaşılması güç bir durumdur. Esas itibarıyla onun gerçek muhatapları, Sünnî sûfilerden ziyade Şîi sûfilerdir. Çünkü yazarın yaşadığı dönemde Şîiler arasında tasavvuf düşüncesi güçlenmiş, Şîi sûfiler; toplum nezdinde geniş bir

¹⁵ bk. Işlak, *Safevîler Dönemi İmâmiyye Şîası'nda Tasavvuf Düşüncesi Üzerine Tartışmalar*, 33-43, 227-332. Ayrıca bk. Anzali, *Mysticism in Iran*, 38-42.

¹⁶ Ahmed b. Muhammed Mukaddes Erdebîlî [?], *Hadîkatü's-Şî'a* (Kum: İntişârât-ı Ensâriyân, 1378), 2/740-818.

kabule ve nüfuza sahip olmuşlar, kendi fikrî sabiteleri üzerinden Şiîliği tanımlamaya teşebbüs etmişler ve bu haliyle ulemanın dinî ve toplumsal nüfuz alanlarına tehdit teşkil etmeye başlamışlardır.¹⁷ Nitekim bizzat yazarın kendi döneminde avamdan ve ulema zümresinden çok sayıda Şiî'nin sûfî fırkalara mensup olmaya başladığını ve artık dinî konularda ulemaya teveccüh göstermediklerine dair ifadeleri de buna işaret etmektedir.¹⁸ Onun asıl inşası Şiî tasavvuf anlayışını, Sünnî menşei üzerinden ötekileştirmek ve bu sayede söz konusu anlayışın Şiî akide açısından meşruiyetini ortadan kaldırmaktır.

Ḥadīkatü's-Şî'a, Şiî gelenekte nispeti üzerine en fazla tartışma ve kutuplaşmanın yaşandığı metinlerden birisidir. 11./17. asırdan günümüze kadar bu eserin nispetine dair tartışmalar kesintisiz bir şekilde devam etmiş, özellikle de son asırda bu konuda hacimli çalışmalar ve müstakil metinler kaleme alınmıştır. Modern dönemde *Ḥadīkatü's-Şî'a*'nın nispetiyle ilgili tartışmalar noktasında oluşan literatüre birkaç örnek vermek gerekirse; eserin neşrini yapan Sadık Hasanzâde, yazdığı geniş mukaddimede nispetine ve kim tarafından yazılmış olabileceğine dair onlarca iddia sıralamış, bunların isabetli olup olmadığına dair değerlendirmelerde bulunmuş ve nihayetinde Erdebîlî'ye aidiyetinin kesin olduğunu iddia etmiştir.¹⁹ Ali Ekber Zâkirî, 1375hş./1996 yılında kaleme aldığı hacimli makalede tarihî süreçte nispetine dair iddiaları dakik bir şekilde tahlil etmiş ve Erdebîlî'ye ait olamayacağı sonucuna varmıştır.²⁰ Ali Rızâ Dûstî 1396hş./2017 yılında müstakil bir kitap yazarak Erdebîlî'ye ait olmadığına dair iddiaları çürütmeye çalışmıştır.²¹ Resûl Ca'feriyân ve Andrew Newman bu eseri dönemin meşhur tasavvuf muhaliflerinden Muhammed Tâhir Kummî'nin,²² Kathryn Babayan ve Ata Anzali ise Mirlûhî'nin yazarak Erdebîlî'ye nispet etmiş olabileceklerinin ileri sürmüşlerdir.²³

Bu noktada asıl sorulması gereken soru; *Ḥadīkatü's-Şî'a*'nın kim tarafından yazıldığı Şiî gelenek açısından neden bu kadar önemli ve kritiktir? Bu soruyu 11./17. asırdan itibaren Şiî düşüncede Şîa-tasavvuf ilişkisine dair tartışmaları ve bu ilişkinin Şiîliği tanımlamadaki işlevini dikkate alarak cevaplamak mümkündür. *Ḥadīkatü's-Şî'a*, Şiî gelenekte yazılmış ilk ve en önemli tasavvuf reddiyelerinden birisidir. Bu eser, Safevîler öncesi ve hatta Safevîler'in ilk asrında bile İran topraklarında hâkim olan Sünnî karakterli sûfî anlayış ve birikimle Şîa'nın arasına set çeken güçlü bir anlatıya sahiptir. Eserin nispetine dair tartışmaların son asır İran'ında yoğunluk kazanmasının sebeplerinden birisi ise bu tarz metinlerin sûfî mirasın *irfân* kavramı üzerinden temellük edilmesinin önünde engel teşkil etmesidir. Bir yönüyle de *Mesnevî*, *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*, *Fuşûşü'l-ḥikem* ve *Gülşen-i Râz* gibi sûfî metinlerin veya Şiîlik özelinde Mollâ Sadrâ (öl. 1050/1641?) gibi âlimlerin eserlerinin Şiîliğe, öte yandan Pers milliyetçiliği özelinde düşünülürse *Mesnevî* gibi Farsça sûfî metinlerin İran kültürüne taşınmasının dinî meşruiyetini etkileyen bir tartışmadır. Yazar, tasavvuf düşüncesinin imamların ve Şîa'nın etki alanını sınırlandırmak için Emevîler tarafından sahaya sürüldüğünü iddia etmiş, bütün sûfîleri Ehl-i beyt ve Şîa düşmanı Sünnî zındıklar olarak nitelemiş ve onların takipçileri olan Şiîleri de tekfir etmiştir. Dolayısıyla Mukaddes Erdebîlî gibi Şiî gelenekte önemli ağırlığı olan bir âlimin Şiîlik'le sûfî birikim arasına

¹⁷ Detaylı bilgi için bk. İşlak, *Safevîler Dönemi İmâmîyye Şîası'nda Tasavvuf Düşüncesi Üzerine Tartışmalar*, 192-226.

¹⁸ Mukaddes Erdebîlî [?], *Ḥadīkatü's-Şî'a*, 2/784-787.

¹⁹ Sadık Hasanzâde, "Muqaddime", *Ḥadīkatü's-Şî'a* (Kum: İntişârât-ı Ensâriyân, 1378), 1/32-64.

²⁰ Ali Ekber Zâkirî, "Nâdurustî-yi İntisâb-ı Ḥadīkatü's-Şî'a be Muqaddes Erdebîlî", *Hovze* 75 (1375), 157-218.

²¹ Ali Rızâ Dûstî, *Keşfü'l-ḥaḳīkatü fi'l-tibârî'l-Ḥadīka* (Tahran: İntişârâtı Delîlimâ, 1396).

²² Resûl Ca'feriyân, *Siyâset ve Ferheng-i Rûzgâr-ı Şafevî* (Tahran: Neşr-i İlm, 1388), 1/800; Andrew J. Newman, "Sufism and Anti-Sufism in Safavid Iran: The Authorship of the ḥadīqat Al-Shî'a Revisited", *Iran: Journal of the British Institute of Persian Studies* 37:1 (1999), 95-108.

²³ bk. Anzali, *Mysticism in Iran*, 40-41.

set çekmesinin ve tarihî süreçte sūfiler ve Şîiler'i düşman iki yapı olarak resmetmesinin söz konusu temellük durumunu akamete uğratan bir yönü bulunmaktadır.

Ḥadîkatü's-Şî'a, Şîi gelenekte 1060/1650'lere kadar bilinmeyen ve atıf yapılmayan bir eser olduğu halde söz konusu tarihten itibaren bir anda muteber ve meşhur bir metin haline gelmiştir. Onun bu merkezî rolü, imamete ilgili verdiği bilgilerden ziyade tasavvuf düşüncesi ve sūfilere yönelik eleştirilerden kaynaklanmaktadır. Çünkü bu eser, 11./17. asırda İran merkezli olarak Şîi gelenekte başlayan tasavvuf karşıtlığına muhkem bir fikrî çerçeve oluşturma açısından retorîği güçlü bir anlatıya sahiptir. Sonraki süreçte Şîi âlimler, çok sayıda tasavvuf reddiyesi kaleme almışlar; genel anlamda bu reddiyelerde *Ḥadîkatü's-Şî'a*'dan yoğun bir şekilde beslenmişler ve özellikle de bu kitaptaki sūfiler aleyhine rivayet edilen ve çoğunluğu Şîa'nın muteber hadis kitaplarında bulunmayan rivayetlere sıklıkla atıf yapmışlardır.

Sufilerle ilgili eleştirilerden bağımsız olarak düşünüldüğünde *Ḥadîkatü's-Şî'a*'nın imamet konusunda yazılmış diğer eserlere nispetle temayüz eden bir yönü bulunmamaktadır. Eğer sūfilerle ilgili kısım bulunmasaydı, muhtemelen bu kitap iltifat edilmeyen ve bilinmeyen bir eser olarak kalacaktı. Üstelik oldukça avamî bir tarzda kaleme alınmış ve ayrıca çok sayıda zayıf ve uydurma hadisi ihtiva eden bir metindir. Sırf bu sebepten dolayı bazı araştırmacılar, eserin Erdebîlî'ye nispetine karşı çıkmışlar ve kelim, tefsir ve fıkıh alanında önemli kitaplar yazmış bir âlimin ilmî açıdan bu derece sorunlu bir eser kaleme alamayacağını ifade etmişlerdir.²⁴

Erdebîlî hiçbir eserinde *Ḥadîkatü's-Şî'a*'ya atıf yapmamış ve daha da önemlisi 1060/1650 yılına kadar -yani Erdebîlî'nin vefatından sonraki 63 yıl boyunca- başta rical ve fihrist eserleri olmak üzere hiçbir Şîi âlim onun böyle bir eserinden bahsetmemiştir. Maddi unsurların yanında Erdebîlî'nin nispeti kesin eserlerindeki sūfilere bakış açısı ile *Ḥadîkatü's-Şî'a*'daki bilgiler de birbirleriyle çelişmektedir. Örneğin Erdebîlî, *İsbatü'l-Vâcib* isimli risalesinde sūfiler hakkında müspet ifadeler kullanmış, tarikat silsilelerinin masum imamlara dayandığını belirtmiş ve Bâyezîd-i Bistâmî'nin (öl. 234/848 [?]) Ca'fer es-Sâdık'ın sekkâsı ve talebesi, Ma'rûf el-Kerhî'nin (öl. 200/815-16 [?]) Ali er-Rızâ'nın (öl. 203/819) hizmetçisi olduğu bilgisine yer vermiştir.²⁵ *Ḥadîkatü's-Şî'a* yazarı ise bu iddiaların tamamıyla Sünnîler'in uydurmalarından ibaret olduğunu belirtmiş ve Ma'rûf el-Kerhî ile Bâyezîd-i Bistâmî'ye yönelik ağır eleştirilerde bulunarak onları tekfir etmiştir.²⁶

Genel anlamda Erdebîlî'ye nispeti şüpheli görülmekle birlikte 11./17. asrın tasavvuf muhalifi Şîi âlimleri *Ḥadîkatü's-Şî'a*'nın Erdebîlî'ye ait olduğunu ispatlamak için yoğun çaba harcamışlardır. Zira Erdebîlî'nin tasavvuf muhalifleri safında yer alması, Şîi gelenekteki ağırlığından dolayı bu cenahın konumunu takviye etme noktasında oldukça güçlü bir unsurdur. Bu noktada önlerine çıkan en önemli engel, *Ḥadîkatü's-Şî'a*'nın 1060/1650 yılından önce bilinmemesi ve Erdebîlî'nin eserleri listesinde yer almamasıydı. Bu engeli aşma noktasında en fazla başvurdukları yöntemlerden birisi Muhammed Bâkır Meclisî, Hür el-Âmilî (öl. 1104/1693) ve Muhammed Tâhir Kummî gibi dönemin meşhur âlimlerinin -tabi bunların tamamı tasavvuf muhalifidir ve Erdebîlî'den takriben bir asır sonra yaşamış kişilerdir- *Ḥadîkatü's-Şî'a*'nın Erdebîlî'ye ait olduğuna dair ifadelerini nispet noktasında müsellemler olarak sunmalarıydı. Nitekim vikâyedeki Muhammed Tâhir Kummî'nin *Tühfetü'l-Ahyâr* isimli eserinin fihristinin yirmi altıncı *matlab*ında yer aldığı iddia edilen;

²⁴ bk. Hasanzâde, "Muqaddime", 1/54-58.

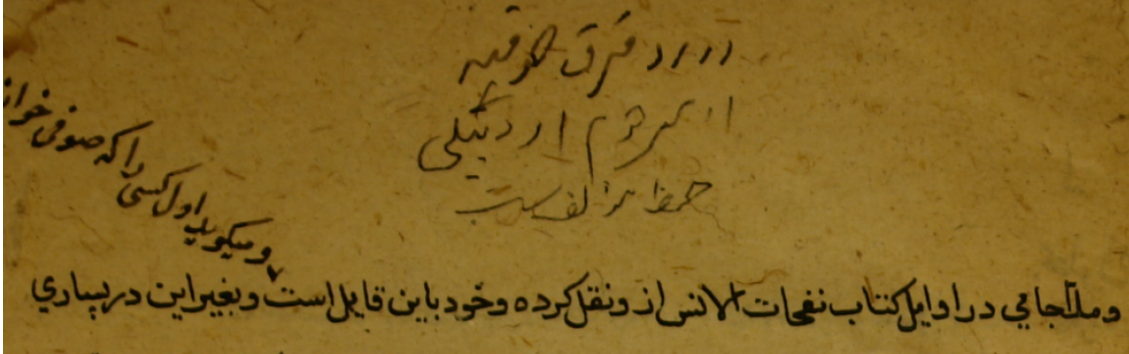
²⁵ *İsbatü'l-Vâcib*'ten naklen Hasanzâde, "Muqaddime", 1/48.

²⁶ Mukaddes Erdebîlî [?], *Ḥadîkatü's-Şî'a*, 1/249-250.

Ḥadīkatü's-Şî'a kitabından bazı ibareler hakkındadır, ki bu ibareler tasavvuf ve sûfilere yönelik eleştirileri kapsamaktadır. Bu kitap [*Ḥadīkatü's-Şî'a*] ilmi ve ameliyle kemâlât sahibi Mevlânâ Ahmed [Erdebîlî]'nin meşhur eserlerinden birisidir.

şeklindeki bilgiler de bu tür bir insanın ürünüdür. *Tüḥfetü'l-Aḥyâr*, Muhammed Tâhir Kummî'nin 1075/1665 yılında, yani Erdebîlî'nin vefatından 82 yıl sonra kaleme aldığı en meşhur tasavvuf ve felsefe reddiyelerinden birisidir. Yazarın iddia ettiği gibi “Bu kitap [*Ḥadīkatü's-Şî'a*] ilmi ve ameliyle kemâlât sahibi Mevlânâ Ahmed [Erdebîlî]'nin meşhur eserlerinden birisidir” şeklindeki bir cümle *Tüḥfetü'l-Aḥyâr*'ın matbu nüshalarında ve çoğu yazma nüshasında bulunmamaktadır.²⁷ Söz konusu iddia, büyük ihtimalle bu eserin Meclis-i Şûrâ-yi İslamî Kütüphanesi'ndeki 18516 numaralı nüshasına dayanmaktadır.²⁸ Yazarın iddia ettiği gibi gerçekten de bu nüshanın fihristindeki yirmi altıncı *matlabta* ilgili ifadeler bulunmaktadır (bk. Ek1). Fakat ilginç bir şekilde fihristteki bu *matlabın* üzeri kırmızı kalemle çizilmiş²⁹ ve ayrıca söz konusu *matlaba* metin içerisinde yer verilmemiştir.³⁰ Öte yandan bu nüshadaki fihristi Kummî'nin yazdığına dair bir işaret de bulunmamaktadır. Eğer Kummî yazmış olsaydı, metin içinde de bu konuya dair bir başlık açması beklenirdi. Ayrıca hâtime dışında *Tüḥfetü'l-Aḥyâr*'ın kopyası olan ve bu eserden birkaç yıl sonra yazılan *Hidâyetü'l-'avâm*'da söz konusu ifadeler ne fihristte ne de metin içinde yer verilmemesi de³¹ fihristin Kummî'ye ait olmadığına işaret etmektedir.

Diğer taraftan Hür el-Âmilî gibi tasavvuf muhalifi âlimler, *Ḥadīkatü's-Şî'a*'nın Erdebîlî'ye ait olmadığına dair iddiaları çürütme adına bu eserin Erdebîlî'nin bizzat kendisinin yazdığı veya onun zamanından kalma nüshalarının bulunduğunu iddia etmişlerdir.³² Fakat buna dair somut veriler ortaya koyamamışlardır. Nitekim Âyetullah Gülpeygânî Kütüphanesi'nde bulunan 29/43-5703/2 numaralı mecmuadaki *Ḥadīkatü's-Şî'a*'nın sadece tasavvuf eleştirilerinin yer aldığı bir nüshanın ilk varacağına düşülen not da böyle bir insanın ürünüdür:

Burada okunduğu kadarıyla;

²⁷ bk. Molla Muhammed Tâhir Kummî, *Tüḥfetü'l-Aḥyâr: Tecziye ve Tahlil der 'Akâid ve Ârâ'i Mutaşavvifa* (y.y.: Silsile-i İntişârât-i Nûr, 1336); Molla Muhammed Tâhir Kummî, *Tüḥfetü'l-Aḥyâr*, thk. Dâvud İlhâmî (Kum: Hedef, 1369); Molla Muhammed Tâhir Kummî, *Tüḥfetü'l-Aḥyâr: Tecziye ve Tahlil der 'Akâid ve Ârâ'i Mutaşavvifa* (Kum: İntişârât-ı Kitâbfurûşî-yi Tabatabâî, 1393); Molla Muhammed Tâhir Kummî, *Tüḥfetü'l-Aḥyâr* (Tahran: Kitabhâne-i Meclis-i Şûrâ-yi İslamî, 14743/2), 48a ve devamı; Molla Muhammed Tâhir Kummî, *Tüḥfetü'l-Aḥyâr* (Meşhed: Kitabhâne-i Âsitân-ı Kuds-i Razavî, 4469).

²⁸ Bu nüshanın son varakları eksiktir ve istinsah kaydı bulunmamaktadır. Fakat zahriyesinde 1142/1729 tarihli hibe kaydı bulunmaktadır. bk. Kummî, *Tüḥfetü'l-Aḥyâr* (18516), 1a. Dolayısıyla bu nüshanın daha önceki bir tarihte ve hatta müellife yakın bir zamanda istinsah edildiğini söylemek mümkündür. Bu veri de vikâyedeki notları kaleme alan kişinin söz konusu nüshayı kullandığı ihtimalini güçlendirmektedir.

²⁹ Kummî, *Tüḥfetü'l-Aḥyâr* (18516), 11a-111b.

³⁰ Kummî, *Tüḥfetü'l-Aḥyâr* (18516), 111b-154b.

³¹ 'Asâm [?], *Hidâyetü'l-'Avâm* (10369), 104a-108b.

³² Muhammed b. Hasan b. Ali el-Meşgarî Hür el-Âmilî, *Risâletü'l-İsnâ'aşeriyye fi'r-red ale's-şüfiyye* (Kum: el-Matbaatü'l-İlmiyye, 1400), 30.

"در رد فرق صوفیه از مرحوم اردبیلی. خط مؤلف است."

"Merhûm Erdebîlî'nin sûfî fırkalar hakkında reddiyesi. Müellif hattıdır"³³

yazmaktadır. Bu nüshanın ilk ve son varakları eksiktir ve istinsah kaydı bulunmamaktadır. Mecmuadaki diğer risalelerin hatları birbirinden farklıdır ve bu yüzden risalenin istinsah tarihine dair tahmin yürütmek mümkün gözükmemektedir. Söz konusu ifadelerin ve risalenin hatları da birbirinden farklıdır ve dolayısıyla bu ifadelerin sonradan eklendiği anlaşılmaktadır. *Hadîkatü's-Şî'* a'nın tamamının değil de sadece sûfilere yönelik eleştirilerin bulunduğu bir nüshaya müellif hattı ibaresinin eklenmesi de şüphe uyandıran bir durumdur.

Benzer şekilde vikâyenin sonundaki;

Ayrıca şunu bil ki, halktan sözüne güvenilir bir kişi, Ahmed Beg Yûzbâşî'nde *Hadîkatü's-Şî'* a'nın yazarı zamanında yazılmış [bir nüshasının] bulunduğunu işitmiştir. Bu nüshanın hala mevcut olup olmadığı veya [padişahın kütüphanesine intikal edip etmediği] bilinmemektedir.

İfadesi de bu bağlama oturmaktadır. Eğer aktarılan bu bilgilerin doğruluğunu teyit edebilsaydık ve iddia edildiği gibi böyle bir nüshanın varlığından haberdar olabilseydik *Hadîkatü's-Şî'* a'nın Erdebîlî'ye ait olduğu noktasında hiçbir tereddüt kalmazdı. Fakat yazarın diğer tasavvuf muhalifleri gibi *Hadîkatü's-Şî'* a'nın nispetini ispatlama adına böyle bir duyumu aktardığı ve hatta daha ileri bir tespitle bizzat kendisinin böyle bir iddia ortaya attığı anlaşılmaktadır.

5.1. *Hadîkatü's-Şî'* a-Kâşifü'l-*Hağ* ilişkisi

Vikâyenin sonundaki;

Bu zamanlarda bir gün Hindistan'ın Haydarâbâd şehrinde bir sahaf dükkânında *Hadîkatü's-Şî'* a'nın bazı kısımlarından seçilerek yazılan ve pek çok yerde yazarının zamanında yazıldığı zannedilen bir kitap görüldü.

cümlesiyle kastedilen kitap, 1058/1648 yılında Mollâ Muizzüddîn Erdistânî (öl. 11/17. asır) isimli İran'dan Hindistan'a göç eden Şîi bir âlimin Haydarâbâd'da Kutubşâhîler sultanı Abdullah Kutubşâh'a (öl. 1083/1672) ithafen³⁴ Farsça kaleme aldığı *Kâşifü'l-*Hağ**³⁵ isimli eserdir. Bu notları yazan kişi de *Kâşifü'l-*Hağ**'kin *Hadîkatü's-Şî'* a'nın tahrif edilmiş hali olduğunu iddia etmektedir.

Genel hatlarıyla birbirinin kopyası olan *Hadîkatü's-Şî'* a ve *Kâşifü'l-*Hağ** arasında içerik itibarıyla oldukça cüzî farklılıklar söz konusudur. Her iki eserin; esasen tek bir metin olduğu, birileri tarafından yapılan bazı ilave veya çıkarmalarla iki farklı metin ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Söz konusu farklılıkların neredeyse tamamı tasavvuf düşüncesine yönelik tutumla ilişkilidir. Bu cüzî farklılıklar sayesinde birbirine zıt anlatıya sahip iki farklı metin ortaya çıkmıştır. *Kâşifü'l-*Hağ**, sûfî meşrep bir âlimin eseri iken; *Hadîkatü's-Şî'* a tasavvuf muhalifi bir âlimin metnidir. Ayrıca *Hadîkatü's-Şî'* a'da Ca'fer es-Sâdık'ın hayatı hakkında bilgilerin aktarıldığı kısmın devamına, bir

³³ Ahmed b. Muhammed Mukaddes Erdebîlî [?], *Hadîkatü's-Şî'* a (Kum: Kitabhâne-i Âyetullah Gülpeygâni, 29/43-5703/1), 1a.

³⁴ Molla Muizzüddîn Erdistânî, *Kâşifü'l-*Hağ** (Tahran: Kitabhâne-i Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî, 81), 2a.

³⁵ Eserin *Fevzü'n-Necât*, *Manâkıb-ı Kutubşâhî*, *Keşfü'l-*Hağ** *Kâşifü'l-Esrâr*, *Hidâyetü'l-*Âlemin** ve *İmâmet-i Emîrü'l-Mü'minin* gibi farklı isimleri de söz konusudur. Detaylı bilgi için bk. Dirâyetî, *Fihristgân-ı Nüşahâ-yi Hağgî İrân (FENHÂ)*, 25/655. Ayrıca Meclis Kütüphanesi kataloğunda Muhammed b. Ali b. Hâtûn Âmilî (11.17. asır) isimli bir âlime nispetle *Kitâb der İmâmet* şeklinde etiketlenmiş bir eser söz konusudur. İçeriği incelendiğinde bu eserin de *Kâşifü'l-*Hağ** olduğunu anlaşılmıştır. bk. Saîd Nefîsî, *Fihrist-i Nüşahâ-yi Hağgî-yi Kitâbhâne-i Meclis-i Şûrâ-yi Millî* (Tahran: Kitabhâne, Müze ve Merkez-i İsnâd-ı Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî., 1344hş.), 6/67-68.

risale hacminde müstakil bir tasavvuf reddiyesine yer verilmiştir.³⁶ Bu kısım metnin akışıyla pek ilgili durmasa da yazar, sūfîlerin Ca'fer es-Sâdık zamanında zuhur ettiğini belirterek³⁷ söz konusu tasavvuf reddiyesi kısmını metnin akışıyla ilişkilendirmeye çalışmıştır.

Kâşifü'l-Ḥaḳ'da sūfîler *ehl-i keşf ve erbâb-ı zevk* olarak nitelenmiş ve Mevlânâ (öl. 672/1273), Senâî (öl. 525/1131 [?]), Sa'dî-i Şîrâzî (öl. 691/1292) ve Molla Câmî (öl. 898/1492) gibi sūfîlerin şiirlerinden yoğun bir şekilde beslenilmiş; *Ḥadîkatü's-Şî'a*'da ise sūfîler, Ehl-i beyt ve Şîa düşmanı mülhid, kâfir ve zındık Sünnîler olarak nitelenmiş³⁸ ve söz konusu sūfîlerin şiirlerine yer verilmemiştir.³⁹ *Kâşifü'l-Ḥaḳ*'da çoğu Şîî imamet metninde de yer verildiği gibi tasavvuf ilmi köken itibarıyla imamlara dayandırılmış; Bâyezîd-i Bistâmî, Cüneyd-i Bağdâdî(öl. 297/909), Serî es-Sakatî (öl. 251/865) ve Ma'rûf el-Kerhî gibi sūfîlerin, imamların talebeleri ve hizmetçileri olduğu ve bütün tarikat silsilelerinin imamlara ulaştığı ifade edilmiştir. *Ḥadîkatü's-Şî'a* yazarı ise aynı bilgileri tekrarlamış fakat bir itiraz kaydı düşerek bu bilgilerin aslının bulunmadığını belirtmiştir. Ona göre bu iddialar kendi dönemindeki Şîîlerin Sünnîlerin tuzağına düşerek sūfîler hakkında hüsn-i zan beslemelerinden kaynaklanmaktadır. Bilakis sūfîlerin silsileleri imamlara değil, Muâviye tâbisi cebrî, mülhid ve dehrî Ebû Hâşim el-Kûfî'ye dayanmaktadır.⁴⁰

5.1.1. Ḥadîkatü's-Şî'a - Kâşifü'l-Ḥaḳ İlişkinde Dair İhtimaller

Ḥadîkatü's-Şî'a ile *Kâşifü'l-Ḥaḳ* ilişkisine dair iki ihtimal ön plana çıkmaktadır:

a. Molla Muizzüddîn Erdistânî, Erdebîlî'nin *Ḥadîkatü's-Şî'a* isimli eserini çalarak bu eserden sūfîler aleyhine içeriği ayıklamış, dahası onların metinlerinden ilaveler yaparak metni sūfî meşrep bir Şîî imamet kitabı haline getirmiş ve nezdinde nüfuz ve himmet kazanmak için Haydarâbâd'da Kutubşâhîler sultanı Abdullah Kutubşâh'a ithaf etmiştir. Vikâyedeki "Dünya, aş, pilav ve helva için bidat ehlinin yolunu takip eden bazı kimseler aslı olmayan şeyler söylemekte..." cümlesiyle de bu duruma işaret edilmekte ve Erdistânî'nin Sultan Abdullah Kutubşâh'ın himayesini kazanmak için böyle bir yol takip ettiği kastedilmektedir.

b. Bu dönemde sūfîler aleyhine metinler üreten meçhul bir Şîî âlim, Erdistânî'nin *Kâşifü'l-Ḥaḳ*'kını çalarak eserden sūfîlere dair müsbet ifadeleri çıkarmış, metne tasavvuf düşüncesi aleyhine bir reddiye risalesi eklemiş ve yeni kitabı *Ḥadîkatü's-Şî'a* ismiyle Şîî gelenekteki öneminden dolayı Erdebîlî'ye nispet etmiştir.

İkinci ihtimal üzerinden düşünülürse bunu yapan kişinin birkaç küçük ayrıntıyı hariç tutarsak yaptığı tahrifatın izini sürme noktasında geriye neredeyse hiçbir kanıt bırakmadığı görülmektedir. *Kâşifü'l-Ḥaḳ* asıl metin kabul edilirse *Ḥadîkatü's-Şî'a* yazarının bu metin üzerinde yaptığı tasarruflardan birkaç tanesine şu şekilde örnek verebiliriz:

1. *Ḥadîkatü's-Şî'a*'nın girişinde yazar, Hz. Peygamber'in hayatını anlattığı birinci cildin yazımını tamamladığını, ikinci cildin yazımına başladığını belirtmekte ve metnin bazı yerlerinde birinci cilde atıflar yapmaktadır.⁴¹ Bu bilgi, *Ḥadîkatü's-Şî'a* yazarının hiç var olmayan bir cilt uydurduğu anlamına gelmektedir.

³⁶ Mukaddes Erdebîlî [?], *Ḥadîkatü's-Şî'a*, 2/734-818.

³⁷ Mukaddes Erdebîlî [?], *Ḥadîkatü's-Şî'a*, 2/740.

³⁸ Mukaddes Erdebîlî [?], *Ḥadîkatü's-Şî'a*, 2/734-818.

³⁹ Krş. Erdistânî, *Kâşifü'l-Ḥaḳ* (Tahran: Kitabhâne-i Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî, 811), 6b, 10b, 13b, 30b, 31b, 97a, 249, 250b, 374b-375a; Mukaddes Erdebîlî [?], *Ḥadîkatü's-Şî'a*, 1/14, 1/24, 1/32, 1/75, 1/78, 1/256, 2/665, 2/667, 2/1028.

⁴⁰ Krş. Erdistânî, *Kâşifü'l-Ḥaḳ* (Tahran: Kitabhâne-i Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî, 811), 94b-95a; Mukaddes Erdebîlî [?], *Ḥadîkatü's-Şî'a*, 1/249-250.

⁴¹ Mukaddes Erdebîlî [?], *Ḥadîkatü's-Şî'a*, 1/3, 1/425, 2/740.

2. *Kâşifü'l-Hağ*'da Erdebîlî'nin ismi zikredilerek *İşbatü'l-Vâcib* risalesi gibi eserlerine yapılan atıflar, *Hadîkatü's-Şî'a* yazarı tarafından Erdebîlî kastedilerek "Bu fakir *İşbatü'l-Vâcib* risalesinde zikretti" şeklinde değiştirilmiştir.⁴²
3. *Hadîkatü's-Şî'a*'da, *Kâşifü'l-Hağ*'daki Erdebîlî'nin vefatı sonrası yazılan Nûrullah Tüsterî'nin (öl. 1019/1610) *Mecâlisü'l-Mü'minin* (telif tarihi: 1010/1601) ve *İhkâku'l-hağ* (telif tarihi: 1014/1605) gibi metinlere yapılan atıflar hazfedilmiştir.⁴³
4. *Kâşifü'l-Hağ*'da hem Hindistan'ın Dekken bölgesinde hâkim olan Kutubşâhiler sultanlarına, özellikle de eserin ithaf edildiği Abdullah Kutubşâh'a hem de Safevî şahlarına methiyelerde bulunulmuştur. *Hadîkatü's-Şî'a* yazarı ise muhtemelen asıl metnin Hindistan merkezli yazıldığına dair delilleri yok etmek için ve Erdebîlî'nin vefatından çok sonraları tahta geçen Abdullah Kutubşâh'la ilgili detaydan dolayı Kutubşâhiler'e dair ifadeleri eserden çıkarmıştır.⁴⁴
5. Dikkatimizi çeken ilginç bir detay hem *Kâşifü'l-Hağ*'kın kaynaklarını hem de *Hadîkatü's-Şî'a*'da yapılan tahrifatı göstermesi açısından önemlidir. *Kâşifü'l-Hağ*'da iki yerde Osmanlı padişahı Sultan Murad ve Şeybânî hükümdarı Abdülmü'min'den bahsedilmiştir. Bir yerde Sünnîler'in *ülü'l-emr* kavramını Müslüman olması koşuluyla günahkar veya zâlim olsa da bütün kullara tekabül ettiği şeklinde yorumladıklarını, bundan dolayı Sultan Murad ve Abdülmü'min Hân'a itaatin gerekli olduğuna inandıklarını belirtmiş ve devamında iki padişahın cehaletlerinin ifadesi olarak "*Gülistân*'dan üç satırı, *Bostân*'dan iki beyti anlamaktan aciz olan ve tümüyle fâsık ve fâcir olan bir zümre, nasıl olur da Kur'an'ın muhkem ve müteşâbih ayetlerinin delaletlerine ve semânın menzillerine aşına olabilir?" cümlesine yer vermiştir.⁴⁵ *Hadîkatü's-Şî'a*'da aynı cümleye yer verilmekle birlikte, *Kâşifü'l-Hağ*'daki "Sultân Murâd Rûm" ve "Abdülmü'min Hân Özbek" ibareleri "Sultân-ı Rûm" ve "Hân-ı Özbek" şeklinde değiştirilmiştir.⁴⁶ Burada garip olan Kur'an ayetlerinin doğru anlaşılmasının ölçüsü olarak Farsça yazılmış *Gülistân* ve *Bostân*'ı anlayabilme kaydı düşülmesidir. Hayatını Necef'te geçirmiş, burada Arapça medrese metinleri okutmuş ve eserlerinin büyük çoğunluğunu Arapça kaleme almış Erdebîlî'nin *Hadîkatü's-Şî'a* gibi bir tasavvuf reddiyesinde Farsça sûfî meşrep metinleri ilmin ölçütü olarak sunması kuşku uyandıran bir durumdur. Öte yandan *Kâşifü'l-Hağ* yazarı Sultan Murad ismiyle büyük ihtimalle Şeybânî hükümdarı Abdülmü'min Han (öl. 1006/1598) ile yakın dönemde hükümdar olmasından dolayı III. Murad'ı (1574-1595) kastetmektedir. *Kâşifü'l-Hağ*'kın 1058/1648 yılında yazıldığını hesaba katarsak yazarın kendi dönemindeki sultanlar yerine eserini yazdığı tarihten 52 yıl önceki, yani 1006/1598 yılında tarihe karışmış Şeybânîler'in son sultanına ve aynı şekilde kendi dönemindeki Osmanlı sultanı yerine III. Murad'a atıf yapması sorgulanması gereken bir husustur. Bu durum muhtemelen *Kâşifü'l-Hağ* yazarının kendisi gibi İran'dan Hindistan'a göçen ve Mîrzâ Mahdûm Şîrâzî (öl. 995/1587) gibi Sünnî âlimlerin metinlerine reddiyeler yazmasıyla meşhur olan Şîi âlimlerinden Nûrullah Tüsterî'nin metinlerinden yoğun bir şekilde beslenmesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü Tüsterî, *Meşâ'ibü'n-nevâsib* adıyla Mîrzâ Mahdûm'un III. Murad'a ithafen yazdığı *Nevâkızu'r-Revâfîz* isimli eserine 995/1587 yılında

⁴² Krş. Erdistânî, *Kâşifü'l-Hağ* (Tahran: Kitabhâne-i Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî, 811), 4a, 365b; Mukaddes Erdebîlî [?], *Hadîkatü's-Şî'a*, 1/7, 2/1006.

⁴³ Krş. Erdistânî, *Kâşifü'l-Hağ* (Tahran: Kitabhâne-i Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî, 811), 13a, 25b, 375a; Mukaddes Erdebîlî [?], *Hadîkatü's-Şî'a*, 1/32, 1/64, 2/1028-1029.

⁴⁴ Krş. Erdistânî, *Kâşifü'l-Hağ* (Tahran: Kitabhâne-i Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî, 811), 183a, 375a; Mukaddes Erdebîlî [?], *Hadîkatü's-Şî'a*, 1/492-493, 2/1027.

⁴⁵ Erdistânî, *Kâşifü'l-Hağ* (Tahran: Kitabhâne-i Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî, 811), 11a. Ayrıca bk. Erdistânî, *Kâşifü'l-Hağ* (Tahran: Kitabhâne-i Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî, 811), 14a.

⁴⁶ Mukaddes Erdebîlî [?], *Hadîkatü's-Şî'a*, 1/25. Ayrıca bk. Mukaddes Erdebîlî [?], *Hadîkatü's-Şî'a*, 1/33.

Meşâ'ibü'n-nevâsıb isimli bir reddiye yazmış ve bu kitabı, Mîrzâ Mahdûm'un *Nevâkîz*'i III. Murad'a ithaf etmesine nazire yaparak bu dönemde onun rakibi olan Şah Abbas'a (öl. 1038/1629) ithaf etmiştir.⁴⁷ Dolayısıyla *Kâşifü'l-Hağ* yazarının Osmanlı ve Özbek sultanlarından bahsetmesinin sebebi, büyük ihtimalle Tüsterî'nin kendi dönemindeki Sünnî sultanlara atıf yapmasından kaynaklanmaktadır. Fakat her hâlükârda Abdülmü'min Han, Erdebîlî'nin vefatından sonra sultan olmuştur. Muhtemelen bundan dolayı *Hadîkatü's-Şî'a* yazarı, *Kâşifü'l-Hağ*'daki "Abdülmü'min Hân Özbek" ibaresini "Hân-ı Özbek" şeklinde değiştirmek zorunda kalmıştır.

Hadîkatü's-Şî'a ile *Kâşifü'l-Hağ* ilişkisine dair zikredilen iki ihtimal üzerinden düşünülürse, ilginç bir şekilde ikinci ihtimalin daha isabetli olduğu görülmektedir. *Kâşifü'l-Hağ*'ın 1058/1648 yılında yazıldığı kesindir.⁴⁸ Bilindiği kadarıyla *Hadîkatü's-Şî'a*'ya ilk defa meşhur tasavvuf muhaliflerinden Mirlûhî, 1060/1650 yılında yazdığı *Salvetü's-Şî'a* isimli risalesinde atıf yapmıştır.⁴⁹ Bu veriler, *Hadîkatü's-Şî'a*'nın 1058/1648-1060/1650 yılları arasında tasavvuf muhalifi bir âlim tarafından *Kâşifü'l-Hağ*'tan üretildiğine işaret etmektedir.⁵⁰ Nitekim 11./17. asrın Şîi sûfilerinin kendi aleyhlerine yazarı meçhul veya Şîa'nın meşhur âlimlerine nispetle tasavvuf reddiyeleri yazan bir kesimin bulunduğu dair ifadeleri de⁵¹ bunu teyit etmektedir. Ayrıca dönemin meşhur âlimlerinden Muhammed Bâkir Horasânî'ye (öl. 1090/1679) eserin Erdebîlî'ye ait olup olmadığını sormuşlar, o ise Erdistânî'ye ait olduğunu fakat birileri tarafından bu esere sûfilere yönelik eleştiriler eklenerek Erdebîlî'ye nispet edildiğini belirtmiştir. Benzer şekilde dönemin Şîi sûfilerinden birisi, 1070/1660 yılında tasavvuf muhalifi bir kişinin elinde Erdebîlî'ye nispet edilen, fakat daha önce kimsenin bilmediği ve kesinlikle ona ait olmayan bir eser gördüğünü belirtmiştir.⁵² (bk. Ek2) Nasîrî Tûsî (11./17. asır) isimli bir âlim, 1073/1663 yılında bir yazma nüshanın boş bir sayfasında *Hadîkatü's-Şî'a*'dan bir sayfalık bir nakil yapmış ve sonunda bu eserin Erdebîlî'ye ait olamayacağına dair kayıt düşmüştür.⁵³ (bk. Ek3) Şâh Muhammed Dârâbî⁵⁴ (öl. 1130/1718 [?]) isimli İran'dan Hindistan'a göç eden sûfî bir âlim Erdistânî ile görüşmüş, *Hadîkatü's-Şî'a*'nın ona ait olup olmadığını sormuş; o ise tasavvuf eleştirilerinin bulunduğu kısmın kendisine ait olmadığını belirtmiştir.⁵⁵

5.1.2. *Hadîkatü's-Şî'a*'nın Erdebîlî'ye Nispetini Şüpheli Hale Getiren Metin İç Unsurlar

⁴⁷ bk. Seyyid Şerif Mar'âşi Hüseyinî Nurullah Tüsterî, *Meşâ'ibü'n-nevâsıb fi'r-redd-i Nevâkîzu'r-revâfîz* (Tahrân: Kitabhâne-i Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî, 745 ط), 2b-3a; Seyyid Şerif Mar'âşi Hüseyinî Nurullah Tüsterî, *Meşâ'ibü'n-nevâsıb fi'r-redd-i Nevâkîzu'r-revâfîz 1* (Tahrân: Kitabhâne-i Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî, 10684), 2a-b; Muhammed Takî el-Hüseyinî, *Terceme-i Meşâ'ibü'n-nevâsıb* (Tahrân: Kitabhâne-i Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî, 2063), 3b-a.

⁴⁸ bk. Molla Muizzüddîn Erdistânî, *Kâşifü'l-Hağ* (Tahrân: Kitabhâne-i Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî, 246), 257b; Molla Muizzüddîn Erdistânî, *Kâşifü'l-Hağ* (Tahrân: Kitabhâne-i Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî, 5498), 167b.

"بود پنجاه و هشت بعد هزار که به پایان رسید این گفتار."

⁴⁹ Seyyid Muhammed b. Muhammed Mirlûhî, "Salvetü's-Şî'a ve Kıvvetü's-Şerî'a", *Mîras-ı İslâmî-yi İrân*, thk. Şeyh Ahmed Âbîdî (Kum: Kitabhâne-i Büzürg-i Hazreti Ayetullahü'l-Uzmâ Mar'âşi Necefî, 1416), 2/351.

⁵⁰ Bu işlemi yapma noktasında ilk akla gelen kişilerden birisi ilk defa atıf yapılan eserin yazarı olması ve sûfiler aleyhine müstear isimle risaleler yazmasıyla bilinen Mirlûhî'dir. Nitekim Anzalı de bu âlim üzerinde durmuş ve *Hadîkatü's-Şî'a* ile onun eserleri arasındaki benzerliklere işaret ederek *Hadîkatü's-Şî'a*'nın Mirlûhî tarafından yazılmış olabileceğini iddia etmiştir. bk. Anzalı, *Mysticism in Iran*, 39-40.

⁵¹ Müellifi Meçhul, *Münâzarâ-i Şüfi ve Mütefakkih* (Yezd: Kitabhâne-i Vezîrî Yezd, 993), 2a; Muhammed Mü'min el-Hüseyinî Tabîb Tünükâbûnî, *Tabşîratü'l-mü'minîn* (Tahrân: Kitabhâne-i Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî, 1031/1), 39b (77). Ayrıca bk. İşlak, *Safevîler Dönemi İmâmîyye Şîası'nda Tasavvuf Düşüncesi Üzerine Tartışmalar*, 253-268.

⁵² Müellifi Meçhul, *Keşkül* (Kum: Kitabhâne-i Merkez-i İhyâi İslâmî, 1675/1), 11b-12a. Ayrıca bk. İşlak, *Safevîler Dönemi İmâmîyye Şîası'nda Tasavvuf Düşüncesi Üzerine Tartışmalar*, 264.

⁵³ Muhammed Takî b. Abdül-Hüseyin Nasîrî Tûsî, *el-Milel ve'n-nihal (Muntehab)* (Tahrân: Tahrân Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kütüphanesi, 111/23 ب), 321b.

⁵⁴ Şâh Muhammed Dârâbî hakkında detaylı bilgi için bk. Anzalı, *Mysticism in Iran*, 125-140.

⁵⁵ Mirza Zeynelabidin Şîrvânî (öl. 1253/1837), *Bustânü's-seyâha* (Tahrân: Ahmedî, 1315), 358-359.

Erdebîlî, gençlik döneminde Şiraz'daki medrese eğitimi dışında hayatını Necef'te geçirmiş ve I. Şah Abbas'ın İran'a gelme davetini reddederek Necef'te zâhidâne bir hayat sürmüştür. Buna rağmen *Hadîkatü's-Şî'a*'da onun şahit olduğu iddia edilen olayların tamamı İran merkezlidir ve Irak'la ilgili herhangi bir detaya veya şahitliğe yer verilmemiştir. Örneğin *Hadîkatü's-Şî'a* yazarı, kabir ziyaretlerine yönelik eleştirilerinde Erdebîlî'nin İsfahan'a yaptığı bir ziyaretten bahsetmekte ve insanların Şîi zannederek Sünnî bir sûfinin kabrine hürmet gösterdiklerini belirtmektedir.⁵⁶ Aynı şekilde 10./16. ve 11./17. asırlarda İran merkezli olarak yoğun tartışma konularından olan Ebû Müslim-i Horasânî'nin (öl. 137/755) Şîi olup olmadığına dair tartışmalardan ve buna bağlı olarak kıssa okuyucularının Farsça dilinde yazılmış *Ebû Müslimnâme* ve *Şâhnâme* gibi metinleri okuduklarından bahsetmektedir.⁵⁷ Benzer şekilde II. Şah İsmâil döneminde (1576-1577) sadâret görevini birlikte yürüten ve şahın öldürülmesi sonrası Sünnî oldukları için öldürülme tehlikesiyle İran'dan kaçan Mîrzâ Mahdûm Şîrâzî'nin (öl. 995/1587) Osmanlı'ya, Mîrzâ Cân Şîrâzî'nin (öl. 994/1586 [?]) ise Buhara'ya kaçtıklarından haberdardır ve gittikleri yerlerdeki hayatlarına dair detaylara hâkimdir. Söz konusu bilgilerin geneli *Kâşifü'l-Ḥaḳ*'da bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu kişinin *Kâşifü'l-Ḥaḳ*'kı bazı çıkarma ve ilavelerle İran merkezli bir tasavvuf reddiyesine çevirdiği ve bunu da *Hadîkatü's-Şî'a* ismiyle Necef'te yaşayan Erdebîlî'ye nispet ettiği anlaşılmaktadır.

Ca'fer es-Sâdık'tan sonra yer verilen tasavvuf reddiyesi kısmını hariç tutarsak, *Hadîkatü's-Şî'a*'daki sûfilerle ilgili eleştirilerin yer aldığı kısımlar genellikle metnin akışıyla pek uyumlu değildir. *Kâşifü'l-Ḥaḳ*'da Hz. Ebû Bekir'den Emevîler'e kadar halifelerin zahiren şeriata bağlı olduklarına dair iddiada bulunmuş ve devamında buna dair Şîi kaynaklı rivayetlere yer verilmiştir. *Hadîkatü's-Şî'a* yazarı ise konuyu sûfilere bağlayabilmek için cümleye ilgisiz bir şekilde Muâviye, Yezid ve Ömer b. Abdülazîz'i eklemiştir; bu halifeler zamanında onların desteğiyle Ebû Hâşim el-Kûfî gibi mülhid sûfilerin ortaya çıktığını, bunların halkı dinden saptırdıklarını, onların mezheplerinin Abbasîler zamanında daha da güçlendiğini ve kendi zamanında kadar devam ettiğini ifade etmiştir.⁵⁸ *Kâşifü'l-Ḥaḳ*'da sûfilere hiç bir atıf yapılmadan cebrî anlayışa yönelik çeşitli eleştiriler getirilmiştir. *Hadîkatü's-Şî'a* yazarı ise bu kısmın devamına vahdet-i vücûd düşüncesine yönelik eleştiriler ilave etmiş ve bu düşünceyi hulûl, tecsim ve cebrî anlayışla ilişkilendirmiştir.⁵⁹ *Kâşifü'l-Ḥaḳ*'da çoğu makâlât eserinde olduğu gibi Cebriîler için "İhlaslı kişilerin Allah'la kucaklaşmasını caiz görürler" ifadesine yer verilirken, *Hadîkatü's-Şî'a* yazarı bu cümleyi "İhlaslı kişilerin *yani sûfilerin* Allah'la kucaklaşmasını caiz görürler" şeklinde değiştirmiştir.⁶⁰

Hadîkatü's-Şî'a'nın Erdebîlî'ye nispetine karşı çıkanların en önemli delillerinden birisi hem *Hadîkatü's-Şî'a*'da hem de *Kâşifü'l-Ḥaḳ*'da aynı cümlelerle Mu'înuddîn Eşref Mirzâ Mahdûm el-Huseynî eş-Şîrâzî'nin vefatından bahsedilmesidir. Mîrzâ Mahdûm, II. Şah İsmâil (öl. 985/1577) zamanında sadâret makamını yürüten, bazı iddialara göre şahın Sünnîliğe geçmesine vesile olan, fakat şahın öldürülmesinden sonra Sünnî olduğu için aynı akıbetle karşılaşma korkusuyla 985/1578 yılında hapsedildiği zindandan kaçarak Osmanlı'ya sığınan ve Şîiliğe karşı *Nevâkızu'r-*

⁵⁶ Mukaddes Erdebîlî [?], *Hadîkatü's-Şî'a*, 2/802.

⁵⁷ Mukaddes Erdebîlî [?], *Hadîkatü's-Şî'a*, 2/779.

⁵⁸ Krş. Erdistânî, *Kâşifü'l-Ḥaḳ* (Tahran: Kitabhâne-i Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî, 811), 179a; Mukaddes Erdebîlî [?], *Hadîkatü's-Şî'a*, 1/482.

⁵⁹ Krş. Erdistânî, *Kâşifü'l-Ḥaḳ* (Tahran: Kitabhâne-i Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî, 811), 14b; Mukaddes Erdebîlî [?], *Hadîkatü's-Şî'a*, 1/34.

⁶⁰ Krş. Erdistânî, *Kâşifü'l-Ḥaḳ* (Tahran: Kitabhâne-i Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî, 811), 370a; Mukaddes Erdebîlî [?], *Hadîkatü's-Şî'a*, 2/1019-1020.

Revâfîz isimli reddiye yazan bir âlimdir.⁶¹ Hem *Ĥadîkatü's-Şî'a* hem de *Kâşifü'l-Ĥaĥ*'daki iddiaya göre Mîrzâ Maĥdûm bunların tamamını, yani Şîliğe karşı faaliyetlerini Osmanlı sultanlarından makam elde edebilmek için yapmıştır. Nitekim vefat ederken gizlice vasiyette bulunarak "Beni İmâmîyye Şîası akidesine göre yıkayın, kefenleyin ve defnedin" demiştir. Orada bulunan bir kişinin, "Madem bu akide üzereydin neden [Şîilik aleyhine] konuştun ve yazdın?" şeklindeki sorusu üzerine; "Bir ah çeker, gözünden yaşlar gelir; 'Makam sevdası! Makam sevdası! Makam sevdası' şeklinde cevap verir ve canını teslim eder."⁶²

Mîrzâ Maĥdûm'un vefat tarihi *Ĥadîkatü's-Şî'a*'nın nispetinin tayini noktasında önemli bir veri olduğu için araştırmacılar tabiri caizse kaynakları didik didik ederek bu tarihi netleştirmeye ve söz konusu tarih üzerinden eserin Erdebîlî'ye ait olup olmadığını tespit etmeye çalışmışlardır. Nispete karşı çıkanlara göre Erdebîlî 993/1585, Mîrzâ Maĥdûm ise 995/1587 yılında vefat etmiştir. Dolayısıyla onun, Mîrzâ Maĥdûm'un vefatından haberdar olması mümkün değildir. Bu bilgi de *Ĥadîkatü's-Şî'a*'nın Erdebîlî'ye nispetini geçersiz kılan en önemli veridir. Her ne kadar bu bilgi önemli oranda doğru olsa da Kâtib Çelebi'nin (öl. 1067/1657) Mîrzâ Maĥdûm'un vefat tarihi olarak çelişkili bilgilere yer vermesi bu tespiti kısmen zayıflatmaktadır. Onun *Keşfü'z-zunûn*'da Mîrzâ Maĥdûm'un vefat tarihi olarak (bazı nüshalarında) 988,⁶³ *Takvîmü't-tevârih*'de ise 993 ve 995 şeklinde iki farklı tarih⁶⁴ verdiği görülmektedir. Bu eserin Erdebîlî'ye aidiyetinin kesin olduğunu savunanlar *Keşfü'z-zunûn*'daki bilgiyi esas almışlar, 988 tarihi üzerinden Erdebîlî'nin Mîrzâ Maĥdûm'dan sonra vefat ettiğini ve bundan dolayı onun vefatından haberdar olabileceğini iddia etmişlerdir.⁶⁵ Fakat görüldüğü kadarıyla Kâtib Çelebi'nin verdiği bilgiler Mîrzâ Maĥdûm'un vefat tarihini tespit noktasında delil teşkil etmekten uzaktır. Çünkü *Keşfü'z-zunûn*'dan (telifin tamamlandığı tarih: 1051/1642) önce yazılan ve Mîrzâ Maĥdûm'un hayatı hakkında daha detaylı bilgilerin yer aldığı eserler, onun Erdebîlî'nin vefat tarihi olan 993/1585 yılından sonra vefat ettiğine işaret etmektedir.

Mîrzâ Maĥdûm, *Zeĥîratu'l-'uĥbâ* isimli eserinin hatimesini hayatına dair bilgilere ayırmış ve burada rebûlâhir 989 (Mayıs 1581) tarihine kadar yaşadıklarını nispeten detaylı bir şekilde aktarmıştır.⁶⁶ Aynı şekilde *Ĥadîkatü's-Şî'a*'nın nispeti bağlamında Mîrzâ Maĥdûm'un vefat tarihinin tespitine dair makale kaleme alan Kazvîni, çeşitli veriler üzerinden 988 tarihinin yanlış olduğunu ortaya koymuş ve ayrıca *Nehcü'l-belâġa*'nın bir nüshasının son varağının kenarında Mîrzâ Maĥdûm'un 989/1581 yılında bizzat kendisinin yazdığı notları tespit etmiştir.⁶⁷ Ebû'z-Ziyâ Bedrûddîn el-Bûrîni'nin (öl. 1024/1615) *Terâcimü'l-a'yân*'da (telif tarihi: 1009/1601-1023/1614)⁶⁸

⁶¹ Detaylı bilgi için bk. Muhammed Kazvîni, "Şerĥ-i Ahvâl-i Mîrzâ Maĥdûm Şerîfi", *Ferheng-i İrân Zemîn* 1 (1332), 57-69; Kioumars Ghereghlou, "A Safavid Bureaucrat in the Ottoman World: Mirza Makhdum Sharifi Shirazi and the Quest for Upward Mobility in the İlmiye Hierarchy", *Osmanlı Araştırmaları* 53/53 (2018), 153-194.

⁶² Mukaddes Erdebîlî [?], *Ĥadîkatü's-Şî'a*, 2/1027. Ayrıca bk. Erdîstânî, *Kâşifü'l-Ĥaĥ* (Tahran: Kitabhâne-i Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî, 811), 374a.

⁶³ *Keşfü'z-zunûn*'un bazı matbu nüshalarında söz konusu tarih bulunmadığı halde müellif nüshasında 988 tarihi verilmiştir. bk. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, thk. Ekmeleddin İhsanoğlu... [ve öte.] (London: al-Furqan Islamic Heritage Foundation (Müessesetü'l-Furkan li't-Türası'l-İslâmî), 1443), 4/10 (dipnot 4). Öte yandan Kâtib Çelebi'nin *Keşfü'z-zunûn*'da Mîrzâ Maĥdûm'un en meşhur eseri olan *Nevâkızu'r-Revâfîz*'a yer vermemesi garip karşılanacak bir durumdur. Furkan neşrinde *Nevâkızu'r-Revâfîz*'dan hiç bahsedilmemle birlikte, Dersaadet baskısında *Nevâkızu'r-Revâfîz*'a ve Mîrzâ Maĥdûm'a ismen yer verilmiş, ayrıca muhtemelen bir zeyiden ilave yapılarak Mîrzâ Maĥdûm'un 995/1587'te vefat ettiğine dair bilgi eklenmiştir. Krş. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, 1443, 7/485-486; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* (Dersaadet: Âlem Matbaası, 1310), 2/617.

⁶⁴ Kâtib Çelebi, *Takvîmü't-tevârih* (Kostantiniye: Müteferrika Matbaası, 1146), 2/127, 206.

⁶⁵ bk. Hasanzâde, "Muĥaddime", 1/52-53; Düstî, *Keşfü'l-ĥaĥîkatü fi't-tibârî'l-Ĥadîka*, 131.

⁶⁶ Mîrzâ Maĥdûm el-Hasenî el-Hüseynî eş-Şerîfi el-Cürċânî Şîrâzî, *Zeĥîratu'l-'uĥbâ fi zemmi'd-dünyâ* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 02382), 216b-228a.

⁶⁷ Kazvîni, "Şerĥ-i Ahvâl-i Mîrzâ Maĥdûm Şerîfi", 68.

⁶⁸ Ebû'z-Ziyâ Bedrûddîn Hasen b. Muhammed es-Saffûrî el-Bûrîni, *Terâcimü'l-a'yân min ebnâ'iz-zamân*, thk. Selâhaddin el-Müneccid (Dımaşk: Matbuatü'l-Mecma'i'l-İlmiyyi'l-Arabi, 1963), 1/5.

verdiği detaylı bilgilerden Mîrzâ Mahdûm'u yakından tanıdığı anlaşılmaktadır. Onun aktardığına göre Mîrzâ Mahdûm; İran'dan kaçtıktan sonra bir süreliğine Âmed kâdıkkudâtılığına atanmış, daha sonra yaklaşık 2 yıl Trâblus kadılığı yapmış, peşinden İstanbul'a dönerek burada nakîbü'l-eshrâflık görevine atanmış, daha sonra 3 yıl Mekke kadılığı yapmış, bu makamdan azledilerek İstanbul'a dönmüş ve bir süre sonra tekrar Mekke'ye gitmiş, bir süre burada ikamet ettikten sonra vefat etmiştir.⁶⁹ Mîrzâ Mahdûm'un 985/1578'de İran'dan kaçtığı düşünüldüğünde Bûrînî'nin verdiği bilgiler, onun en azından 988 yılından sonra vefat ettiğini göstermektedir. Nev'izâde Atâyî (öl. 1045/1635) ise 1044/1634'te tamamladığı *Hadâiku'l-hakâik*'de Mîrzâ Mahdûm'un hayatı hakkında daha dakik bilgiler vermiştir. Buna göre Mîrzâ Mahdûm 989/1581'de Medine kadılığına, 991/1583'te Mekke kadılığına, 993/1585'te nakîbü'l-eshrâflığa, 994/1585'te İstanbul kadılığına atanmış ve 996/1587'de Mekke'de vefat etmiştir.⁷⁰ Ayrıca Mîrzâ Mahdûm'un *Nevâkızu'r-Revâfız*'ına karşılık 995/1587 yılında⁷¹ *Meşâ'ibü'n-nevâsib* isimli reddiye kaleme alan Tüsterî'nin bu eserde onun için Osmanlı topraklarını kastederek "O şu an Ebû Hanîfe'nin diyarındadır" şeklindeki ifadeleri de onun eserini yazıldığı tarihte hayatta olduğuna işaret etmektedir.⁷² Söz konusu veriler, Erdebîlî'nin Mîrzâ Mahdûm'dan önce vefat ettiğine ve dolayısıyla *Hadîkatü's-Şî'a*'nın ona ait olamayacağına işaret etmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada bir mecmuanın vikâyesindeki 11./17. asırdaki yazıldığını tahmin ettiğimiz sadece bir sayfalık alıntı ve notlar üzerinden Şîilik özelinde Şîa-tasavvuf ilişkisine dair tartışmalara değinilmiştir. Özellikle de vikâyenin sonundaki notlar, cümle cümle şerh edilerek cüzi verilerin daha geniş bir tasavvurun küçük parçaları olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Bu noktada *Hadîkatü's-Şî'a*'nın nispetine dair daha önceki çalışmalarda dikkate alınmayan bu bilgiler, bir yönüyle de Şîilik özelinde tarih yazımının bir gerçeklik olmaktan ziyade inşa faaliyeti olduğunu resmetmesi açısından oldukça önemlidir.

İmâmiyye Şîası geleneğinde 11./17. asırdaki tasavvuf karşıtlığı nevezuhûr bir gelişme olmakla birlikte dönemin tasavvuf muhalifi Şîi âlimleri bu tavrın köklü bir karşı duruşu temsil ettiğini temellendirmek adına çok yönlü bir inşa faaliyetine girişmişlerdir. Bu noktada bazen farklı konularda yazılmış metinleri tasavvuf reddiyesi olarak sunmuşlar, bazen bu düşünce aleyhine sahte eserleri tedavüle sokmuşlar ve bazen de *Hadîkatü's-Şî'a* örneğinde olduğu gibi yazdıkları metinleri meşhur âlimlere nispet etmişlerdir. Bunun yanında Safevî, Osmanlı ve Şeybânîler arasındaki rekabetin Sünnî-Şîi çekişmesi üzerinden yürütülmesi sonucunda mezhep mensupları arasında artan husumeti de Şîi sûfilere yönelik mücadelenin parçası haline getirmişlerdir. Tasavvuf düşüncesinin Sünnî menşei olduğu fikrine vurgu yaparak bu dönemdeki Sünnî karşıtlığını sûfi düşünceye kanalize etmeye çalışmışlardır. Bu sayede Şîa ile tasavvuf düşüncesi arasında set çekmeye ve Şîi tasavvuf anlayışının Şîilik özelinde dinî meşruyetini ortadan kaldırmaya çalışmışlardır. Bu girişmelerinde önemli oradan başarılı olmuşlar ve Safevîler döneminde güçlü temsilcilere ve geniş bir nüfusa sahip olan Şîi sûfi yapıları önemli oranda zayıflatmışlardır. Bu açıdan neşri yaptığımız vikâyedeki notlar da Şîi sûfilere karşı yürütülen mücadelede başvurulan yöntemleri yansıtması açısından önemli bir yere sahiptir.

⁶⁹ Bûrînî, *Terâcimü'l-a'yân*, 2/52-56.

⁷⁰ Nev'izâde Atâyî, *Hadâiku'l-hakâik fi tekmileti's-Şekâik*, haz. Suat Donuk (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2017), 1/883-884. Ayrıca bk. Ghereghlou, "A Safavid Bureaucrat", 183-184; Rûmeysa Nur Şahin, *Mîrzâ Makhdum Between Two Worlds: A Safavid Sadr in the Ottoman Worlds and His Refutation of the Qizilbash Beliefs* (İstanbul: İstanbul Şehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 35-38.

⁷¹ Seyyid Şerif Mar'aşî Hüseyinî Nurullah Tüsterî, *Meşâ'ibü'n-nevâsib fi'r-redd-i Nevâkızu'r-revâfız*, thk. Kays Attâr (Kum: İntişârâtı Delîli Mâ, 1426), 2/275.

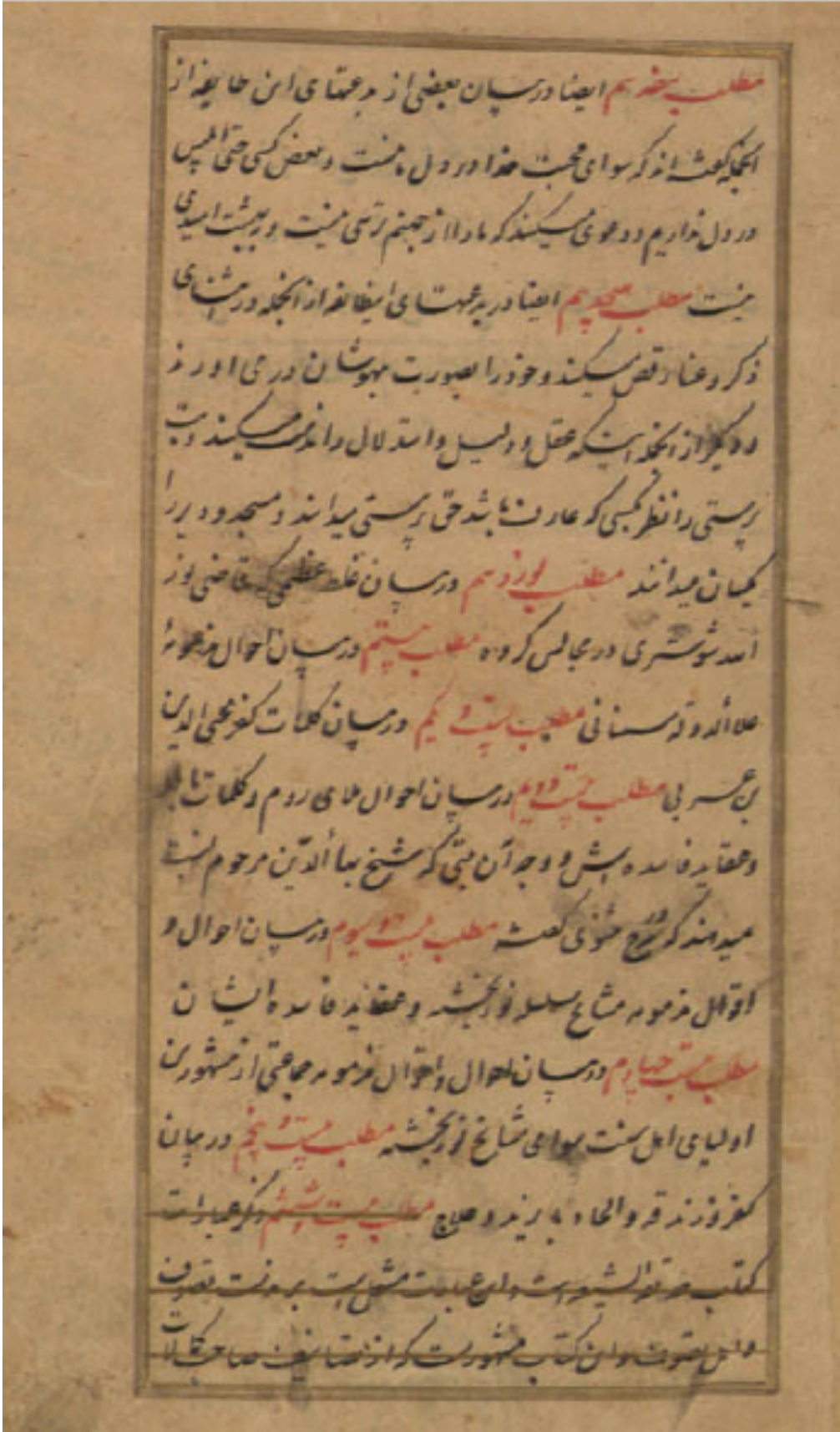
⁷² Tüsterî, *Meşâ'ibü'n-nevâsib*, 1/90.

Kaynakça

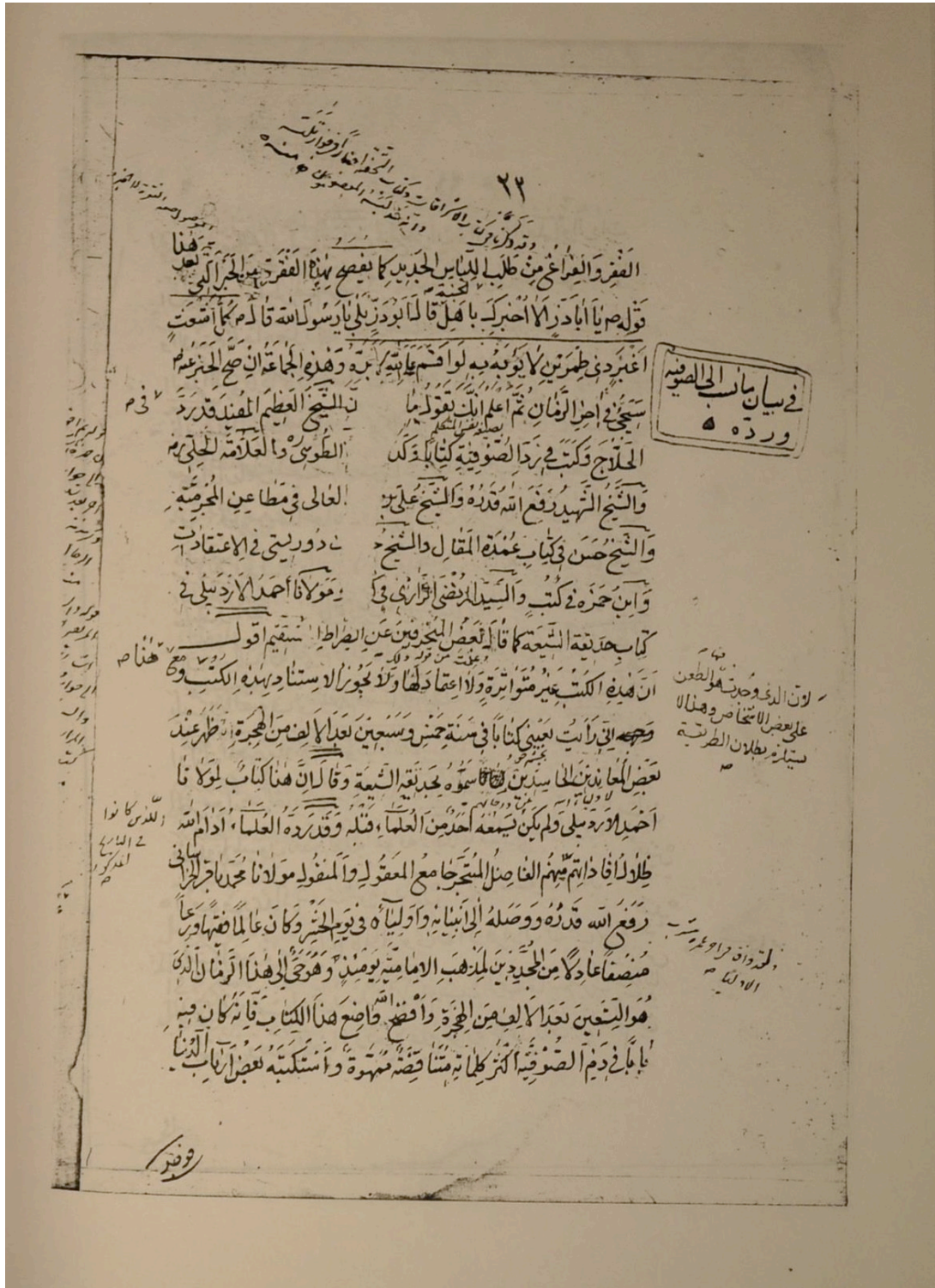
- Âmilî, Ali b. Muhammed b. Hasan b. Zeynüddin eş-Şehid. *Mülhikâtü's-Sihâmi'l-mârika*. Tahran: Kitabhâne-i Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî, 521/2.
- Anzali, Ata. *Mysticism in Iran*. Columbia: the University of South Carolina Press, 2017.
- Bihbehânî, Allâme Aga Muhammed Ali Kirmanşâhî. *Hayratiye der ibtâl-i tarikâ-i şufiyye*. Kum: İntişarat-ı Ensariyan, thk. es-Seyyid Mehdi Recai., 1991.
- Bürînî, Ebü'z-Ziyâ Bedrüddin Hasen b. Muhammed es-Saffûrî. *Terâcimü'l-a'yân min ebnâ'iz-zamân*. thk. Selâhaddin el-Müneccid. 2 cilt. Dimaşk: Matbuatü'l-Mecmai'l-İlmiyyi'l-Arabi, 1963.
- Ca'feriyân, Resûl. "Nüşha Hÿvânî (16)". *Âyine-i Pejûheş* 30/3 (1398), 23-25.
- Ca'feriyân, Resûl. *Siyâset ve Ferheng-i Rûzgâr-ı Şafevî*. 2 cilt. Tahran: Neşr-i İlm, 1388.
- Dirâyetî, Mustafa. *Fihristgân-ı Nüşahâ-yi Hattî-yi Îrân (FENHÂ)*. 45 cilt. Tahran: Sâzmân-ı İsnâd ve Kitabhâne-i Milli-yi Cumhûrî-yi İslâmî-yi Îrân, 2012.
- Düstî, Ali Rızâ. *Keşfü'l-hakîkatü fi'tibârî'l-Hadîka*. Tahran: İntişârâtı Delîlimâ, 1396.
- Erdistânî, Molla Muizzüddin. *Kâşifü'l-Hak*. Tahran: Kitabhâne-i Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî, 811.
- Erdistânî, Molla Muizzüddin. *Kâşifü'l-Hak*. Tahran: Kitabhâne-i Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî, 246.
- Erdistânî, Molla Muizzüddin. *Kâşifü'l-Hak*. Tahran: Kitabhâne-i Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî, 5498.
- Ghereghlou, Kioumars. "A Safavid Bureaucrat in the Ottoman World: Mirza Makhdum Sharifi Shirazi and the Quest for Upward Mobility in the İlmiye Hierarchy". *Osmanlı Araştırmaları* 53/53 (2018), 153-194. <https://doi.org/10.18589/oa.631995>.
- Hasanzâde, Sadık. "Mukaddime". *Hadîkatü's-Şî'a*. Kum: İntişârât-ı Ensâriyân, mlf. Ahmed b. Muhammed Mukaddes Erdebîlî., 1378.
- Hür el-Âmilî, Muhammed b. Hasan b. Ali el-Meşgarî. *Risâletü'l-İsnâ' aşeriyye fi'r-red ale's-şufiyye*. Kum: el-Matbaatü'l-İlmiyye, 1400.
- Hüseynî, Muhammed Takî. *Terceme-i Meşâ'ibü'n-nevâşib*. Tahran: Kitabhâne-i Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî, 2063.
- Işlak, Halil. *Safeviler Dönemi İmâmiyye Şiası'nda Tasavvuf Düşüncesi Üzerine Tartışmalar*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Kâtib Çelebi. *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. 2 cilt. Dersâadet: Âlem Matbaası, 1310.
- Kâtib Çelebi. *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. thk. Ekmeleddin İhsanoğlu vd. 10 cilt. London: al-Furqan Islamic Heritage Foundation (Müessesetü'l-Furkan li't-Türasî'l-İslâmî), 1443.
- Kâtib Çelebi. *Takvîmü't-tevârîh*. 2 cilt. Kostantiniye: Müteferrika Matbaası, 1146.
- Kazvîni, Muhammed. "Şerh-i Ahvâl-i Mîrzâ Mağdûm Şerîfî". *Ferheng-i Îrân Zemîn* 1 (1332), 57-69.
- Kummî, Molla Muhammed Tâhir. *Tühfetü'l-Ahyâr*. thk. Dâvud İlhâmî. Kum: Hedef, 1369.
- Kummî, Molla Muhammed Tâhir. *Tühfetü'l-Ahyâr*. Tahran: Kitabhâne-i Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî, 18516.
- Kummî, Molla Muhammed Tâhir. *Tühfetü'l-Ahyâr*. Tahran: Kitabhâne-i Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî, 14743/2.
- Kummî, Molla Muhammed Tâhir. *Tühfetü'l-Ahyâr*. Meşhed: Kitabhâne-i Âsitân-ı Kuds-i Razavî, 4469.
- Kummî, Molla Muhammed Tâhir. *Tühfetü'l-Ahyâr: Tecziye ve Tahlil der 'Akâid ve Ârâ'i Mutaşavvifa*. y.y.: Silsile-i İntişârât-ı Nûr, 1336.
- Kummî, Molla Muhammed Tâhir. *Tühfetü'l-Ahyâr: Tecziye ve Tahlil der 'Akâid ve Ârâ'i Mutaşavvifa*. Kum: İntişârât-ı Kitâbfurûşî-yi Tabatabâi, 1393.
- Mîrlûhî, Seyyid Muhammed b. Muhammed. "Salvetü's-Şî'a ve Kıvvetü's-Şerî'a". *Mîras-ı İslâmî-yi Îrân*. thk. Şeyh Ahmed Âbidî. Kum: Kitâbhâne-i Büzürg-i Hazreti Ayetullahü'l-Uzmâ Mar'aşî Necefî, 1416.
- Mukaddes Erdebîlî [?], Ahmed b. Muhammed. *Hadîkatü's-Şî'a*. Kum: İntişârât-ı Ensâriyân, tsh. Sâdik Hasanzâde., 1378.
- Mukaddes Erdebîlî [?], Ahmed b. Muhammed. *Hadîkatü's-Şî'a*. Kum: Kitabhâne-i Âyetullah Gülpeygânî, 29/43-5703/1.

- Müellifi Meçhul. *Keşkül*. Kum: Kitabhâne-i Merkez-i İhyâi İslâmî, 1675/1.
- Müellifi Meçhul. *Münâzarâ-i Şûfi ve Mütefaqqih*. Yezd: Kitabhâne-i Vezîri Yezd, 993.
- Nasîrî Tûsî, Muhammed Takî b. Abdü'l-Hüseyn. *el-Milel ve'n-nihal (Muntehab)*. Tahran: Tahran Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kütüphanesi, 111/23 ۛ.
- Nefîsî, Saîd. *Fihrist-i Nüşahâ-yi Hattî-yi Kitâbhâne-i Meclis-i Şûrâ-yi Millî*. Tahran: Kitabhâne, Müze ve Merkez-i İsnâd-ı Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî., 1344hş.
- Nev'îzâde Atâyî. *Hadâiku'l-hakâik fi tekmileti's-Şekâik*. haz. Suat Donuk. 2 cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2017.
- Newman, Andrew J. "Sufism and Anti-Sufism in Safavid Iran: The Authorship of the Hâdîqat Al-Shî'a Revisited". *Iran: Journal of the British Institute of Persian Studies* 37:1 (1999), 95-108. <https://doi.org/10.1080/05786967.1999.11834600>.
- Şahin, Rûmeysa Nur. *Mirza Makhdum Between Two Worlds: A Safavid Sadr in the Ottoman Worlds and His Refutation of the Qizilbash Beliefs*. İstanbul: İstanbul Şehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksekisans Tezi, 2019.
- Şîrâzî, Mîrzâ Mahdûm el-Hasenî el-Hüseynî eş-Şerîfî el-Cürçânî. *Zeğîratu'l-'uqbâ fi zemmi'd-dünyâ*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 02382.
- Şîrvânî (öl. 1253/1837), Mirza Zeynelabidin. *Bustânu's-seyâha*. Tahran: Ahmedî, 1315.
- Tabîb Tünükâbünî, Muhammed Mü'min el-Hüseynî. *Tabşîratü'l-mü'minîn*. Tahran: Kitabhâne-i Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî, 1031/1.
- Tahrânî, Muhammed Muhsin Aga Büzürg-i. *Zerî'a ilâ teşânîfi's-Şî'a*. Beyrut: Dârü'l-Edva, 1983.
- Tüsterî, Seyyid Şerif Mar'âşi Hüseyini Nurullah. *Meşâ'ibü'n-nevâşib fi'r-redd-i Nevâkızu'r-revâfîz*. thk. Kays Attâr. Kum: İntişârâtı Delîli Mâ, 1426.
- Tüsterî, Seyyid Şerif Mar'âşi Hüseyini Nurullah. *Meşâ'ibü'n-nevâşib fi'r-redd-i Nevâkızu'r-revâfîz*. Tahran: Kitabhâne-i Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî, 745ط.
- Tüsterî, Seyyid Şerif Mar'âşi Hüseyini Nurullah. *Meşâ'ibü'n-nevâşib fi'r-redd-i Nevâkızu'r-revâfîz 1*. Tahran: Kitabhâne-i Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî, 10684.
- Zâkirî, Ali Ekber. "Nâdurustî-yi İntisâb-ı Hâdîkatü's-Şî'a be Muqâddes Erdebîl". *Hovze* 75 (1375), 157-218.
- 'Asâm [?], Muhammed b. Nizâm. *Hidâyetü'l-'Avâm ve Fazîhatü'l-Li'âm (Naşîhatü'l-Kirâm ve Fazîhatü'l-Li'âm)*. Tahran: Kitabhâne-i Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî, 10369.
- 'Asâm [?], Muhammed b. Nizâm. *Hidâyetü'l-'Avâm ve Fazîhatü'l-Li'âm (Naşîhatü'l-Kirâm ve Fazîhatü'l-Li'âm)*. Tahran: Tahran Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, 10113.

Ek1:

Ek2

نقل تركاتنا بنسبنا الى شيخنا المرحوم ملا احمد اردبيلي ولم نعلم صحة فروع الصوفية وطوائفهم ورد لكل نور الواسع
 تحت ١٠٠ تصنيفية هم قائلون بان العباد اول انوارهم من نور الاشياء ومجتبى ان فرقة غنم قلم الخليل ٢٠ الاول كرسية تالوا الصلوات الى درجها لولا انهم
 شه كليات ٣٠ اشترت ختمه وهم يقولون ان الله عز وجل جعل الملائكة وكل ما من عنده وهم طائفة من الخوارج ويقولون ان سائر جباريهم كجزء ان يتبعها كل من اراد
 عم المجدية وهم قائلون ان كل شئ على العرش وخبروا به واثبات الصلوات على الملائكة بقية من سائر طوائفهم وهم قائلون بان الله عز وجل جعل
 السماع والقرآن جملتهم وهم قائلون بان الله عز وجل جعلها في الدنيا ٧ الا انها في يوم قائلون بانها في الآخرة واحدة وهم القائلون بوحدة الوجود ٨ الكورية وهم يقولون
 نعمة الكور والبرقع الموقوتة بيننا وبين الخوارج ٩ الصلوية وهم يقولون انما اول الصلوة التي فرقع الخليل عن ابي لهب في غار حراء وهو اول صلوة الى الحق ١٠ التوسعية
 سر وهم يقولون ان المعرفة لا تحصل الا بغير شئ وتتم الغنم بالوقوف والوقوف بالوقوف فيتم الغنم بالوقوف فيتم الغنم بالوقوف فيتم الغنم بالوقوف فيتم الغنم بالوقوف
 الا ان شئ فيهم قائلون ان الشغل في غير الله لا يفيدهم بل يفسد عليهم فهم قائلون ان الله عز وجل جعل في كل شئ حكمة واولها في الكور والاصنام
 وانما هو في ذوقهم واولها بهم وفرد ١٣ التوسعية هم يقولون ان الله عز وجل جعل في كل شئ حكمة واولها في الكور والاصنام
 التوسعية وتسمى لهم لفظا بغير عقيدة هم يحصل العلم بالفاضة والاشهاد والاطراف التي هم على ما يدبر لخلق رتبة حاشا المشركين والافضل اليه عندهم
 انهم افضل من الدنيا ولا ان الملكة اسلمة فيهم ووزنهم ١٤ الكهلية وهم التاركون للدنيا والارثويون الى الملكة والطلب العلوم ليس احد ان من الملكة
 ١٥ الالهية وهم كسول العلوم ويقولون ان علومنا يحصل بالاهام وسع ذلهم عقابا فيسهل الى الاله ١٦ البطينية وهم يملكون الى المحامات على هذا
 ويقولون ان هذا الصنف من الربا وهم يعتقدون بالمجانين عقدا حيا ١٧ النورية هم يقولون ان الحجاب بين العبد وربه اما نور وهو الصفا والحمد لله اما نار وهو الاله
 ويقولون ان عبادهم كمن يكون بالطلع والظلمة والظلمة من النار وبعدهم تربية من الملائكة والذبيحة من المحوس القاسم بالنور والظلمة ١٨ الزرقية وهم من
 يلبسون لباس الزرق والرياء والخذلة والسيوف والكسوة وجمع هذه الطوائف في دودون وتسمى الصوفية في قوله صوفية وهذه الطوائف عرفت من الراسخين وغيرهم
 كان من سائر جوارح العبادات الى اهل هذا الكلب كرسية الاله وتسمى الصوفية في قوله صوفية الاله ان يكون شعيا متوسلا الاله لا طهارا ولا كرم ولا من الخشوع
 تمت خلاصة كتابه واقواله ان هذه الاله الصنهاج من الصنهاج والوهنا لا وان من العجب في ان الكلب باللباس حصة من الصنهاج الصوفية ولم لا يكون الصنهاج
 فالصوفية ليس من قوم الصفا والشرع ورد الاله اسم من قوم صوفيا كان كمن صوفيا او كمن صوفيا او كمن صوفيا او كمن صوفيا او كمن صوفيا او كمن صوفيا او كمن صوفيا
 المدهشة اسمان برودة كما ان الصفا من الاله صوفية برودة وكما ان الصنهاج من الصنهاج والوهنا لا وان من العجب في ان الكلب باللباس حصة من الصنهاج الصوفية ولم لا يكون الصنهاج
 المدهشة اسمان برودة كما ان الصفا من الاله صوفية برودة وكما ان الصنهاج من الصنهاج والوهنا لا وان من العجب في ان الكلب باللباس حصة من الصنهاج الصوفية ولم لا يكون الصنهاج
 المدهشة اسمان برودة كما ان الصفا من الاله صوفية برودة وكما ان الصنهاج من الصنهاج والوهنا لا وان من العجب في ان الكلب باللباس حصة من الصنهاج الصوفية ولم لا يكون الصنهاج

Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî Kütüphanesi'nde Bulunan 521 Numaralı Mecmuanın Vikâyesindeki Notlar:

